

Pekka Haapakoski

Om finsk fackföreningshistoria

Artikeln är en historisk översikt över den finska fackföreningsrörelsens utveckling 1907-1978. Den publicerades i fem delar i den finskspråkiga tidskriften *Työväenvalta* (Arbetarmakt) nr 2/1977, 1/1978, 2/1978, 3/1978 och 1/1979. *Työväenvalta* var tidningen för den finska sympatisörorganisationen för Fjärde internationalen. Noterna är skrivna av PH 2017.

För fler artiklar om den finska arbetarrörelsen, se lästipsen efter artikeln.

Under de senaste åren har den finska fackföreningsrörelsen – åtminstone potentiellt – blivit starkare maktfaktor i samhället än på länge. Dess starkaste centralorganisation SAK (Finlands Fackförbunds Centralorganisation, FFC på svenska) har sen 1969 mer än fördubblat sitt medlemsantal – i dag över 1 000 000. Samtidigt har den fackliga medvetenheten, aktivitetsnivån och kampviljan hos nya arbetargrupper och även tjänstemannagrupper nått nya höjder och ofta lett till skarpa konflikter med arbetsgivarna. På grund av detta har många bekymrade grupper bland borgerligheten börjat klaga – och kanske även tro på – att den organiserade arbetarklassen genom sina fackföreningar har tagit eller håller på att ta makten i samhället. En sådan slutsats är dock – tyvärr – långt ifrån verkligheten, ty samtidigt med den kraftiga numerära tillväxten och höjningen av kampviljan har även rörelsens inre kriser och degenereringsfenomen nått nya höjder. Rörelsens byråkratiska toppskikt har allt klarare bundit sig till att upprätthålla systemets stabilitet på bekostnad av medlemmarnas klassintressen. Sådana fenomen som socialdemokraternas penningssmugglingsskandal inför de senaste valen i metallarbetarförbundet, valskandalerna i livsmedelsarbetareförbundet samt SAK:s och andra centralorganisationers agerande som arbetsmarknadspolis mot kämpande strejkrörelser är talande bevis på problem som har djupa politiska och sociala rötter. De historiska skälen till fackföreningsrörelsens motsägelsefulla nuläge måste sökas i den långa och krokiga utvecklingsprocessen från klasskamp till reformism som dess dominerande politiska strömningar gått genom och i framväxandet av ett särskilt byråkratiskt skikt på rörelsens toppnivå. Detta skikt är med tusen trådar bundet till institutionaliserat klassarbete och gör allt i sin makt för att tvinga hela rörelsen att tjäna dessa klassarbetsbehov. För att kunna förstå den utvecklingen som lett ända dit måste man börja från början – från fackföreningsrörelsens barndom vid sekelskiftet.

Rörelsens början – gamla SAJ

Den fackliga – och politiska – arbetarrörelsens historia i egentlig mening började på 1890-talet, då uppvaknandet av industriarbetarklassen ledde till många militanta strejker och till att det grundades nya fackliga kamporganisationer inom de viktigaste industrierna. Efter sekelskiftet växte fackföreningarna snabbt, men samtidigt bromsade meningsskillnader inom Arbetarpartiet om fackföreningsrörelsens förhållande till partiet bildandet av en landsomfattande facklig centralorganisation. Först 1907 bildades SAJ (Finlands Landsorganisation, sv. FLO)*.

SAJ/FLO nådde aldrig under sina första tio år lika stor betydelse som de fackliga organisationerna i andra nordiska länder, Tyskland och England, där fackföreningsledare fick enormt inflytande inom arbetarpartierna. I Finland var industriarbetarnas tyngd relativt sett mycket mindre än landsbygdsproletariatets. Dessutom blev kampen om politiska och nationella rättigheter partiets viktigaste arena dessa år och därför kunde den fackliga kampen inte utveckla sig till någon huvudaxel, som den blev i många mer utvecklade länder. Under dessa

* Finska: *Suomen Ammattijärjestö* – Red

förhållanden kunde det inte inom SAJ växa fram något stabilt, enhetligt och genomkonserverativt byråkratiskt skikt som i de tyska, svenska och engelska fackföreningsrörelserna. SAJ arbetade under instabila, halvlegala förhållanden, hade små medlemskårer och saknade mäktiga organisationsapparater. De fackliga ledarna kunde inte, på samma sätt som i större länder, gradvist utvecklas till ”en samhällsbevarande kraft”. De hade litet att förlora, deras funktionärsprivilegier jämfört med vanliga medlemmar var minimala och under sådana förhållanden fanns inte mycket grogrund för ”korporativ” medvetenhet för att försvara sina privilegier.

Trots detta uppstod det före 1917 inom SAJ:s och förbundens ledningar vissa byråkratiska vanor och beteendemönster, bundenhet till dagliga gängse rutiner och ”gamla beprövade metoder” och ovilja att pröva nya kampformer och organisationsformer. Den revolutionära stormen i mars 1917 överaskade SAJ:s ledning totalt och fick åtminstone några av dem att trampa på bromspedalen. Den katastrofala livsmedelsbrist som skapats av kriget, massarbetslösheten när den ryska militären lade ned sina befästningsarbeten och de eländiga arbetsförhållandena radikaliserade snabbt arbetarklassen och den utvecklade allt våldsammare kampformer. SAJ:s ledning upptäckte att den inte längre ledde kampen utan fick i stället försöka medla och dämpa de radikalaste kampformerna.

Men den revolutionära stormvågen stannade inte utanför SAJ:s dörrar. Under våren strömmade nya medlemmar in i organisationen i aldrig tidigare skådad omfattning. I december hade den 160 000 medlemmar – fyra gånger mer än i februari. Och dessa nya medlemmar kom inte in för att rulla tummarna, utan för att använda SAJ som vapen i sin kamp. De gångna tio årens organisationsrutin fick ge vika för ständigt nya strejker och massdemonstrationer. Under 1917 genomfördes över 500 strejker, med 140 000 deltagare – d.v.s. nästan varje organiserad arbetare deltog i strejker. Den mest kända striden på våren var metallstrejken, som blev segerrik – och det blev också de andra vårstrejkerne. På sommaren och hösten radikaliserades kampformerna ytterligare, medan livsmedelbristen blev allt mer katastrofal, och borgarna började bygga upp sina beväpnade ”skyddskårer”. När arbetarpartiets och fackföreningsrörelsens högerflygels försök att dämpa rörelsen med en koalitionsregering med borgarna slutligen havererade i augusti, blev SAJ:s ledning tvungen att allt mer anpassa sig till massornas revolutionära stämningar. Den kunde dock på inget sätt leda rörelsen mot ett maktövertagande, utan nöjde sig med att ”flyta på vågen”.

I november 1917 – några dagar efter bolsjevikrevolutionen i Petrograd – fick den fackliga ledningen sin stora chans då klasskampen skärptes med en revolutionär generalstrejk. Under denna sex dagars strejk (14/11 – 19/11) stod SAJ vid Rubicon, ty arbetarrörelsens lokalorganisationer och röda garden tog makten överallt där de hade fotfäste, knuffade åt sidan de gamla administrationerna och avväpnade borgerligheten. När arbetarmassorna öppet krävde permanent maktövertagande, fick SAJ:s ledning – kanske motvilligt – agera som påtryckare på partiet för att få det att gripa makten. Med stöd från SAJ-ledningen tog ”arbetarnas revolutionära centralråd” faktiskt ett sådant beslut, men vågade sedan inte ta ansvar för dess verkställande, utan vacklade fram och tillbaka och beslutade i stället att avsluta strejken när borgarna i parlamentet gick med på en kompromisslösning (som de inte hade någon avsikt att hålla). Fackföreningsledningen som i november gav upp kampen om makten, blev sen i januari 1918 – under mycket oförmånligare förhållanden – tvungen att plocka upp handsken igen och försvara sig med vapen när klasskriget bröt ut. Detta krig och dess slutresultat öppnade en helt ny fas i den finska fackföreningsrörelsens historia.

I klasskriget*, som varade drygt tre månader, hann fackföreningsledningen visa sina bästa sidor när den fick ta allt större ansvar för att hålla i gång produktionen och omorganisera den

---

* Om detta, se [Finska klasskriget 1918](#) av Pekka Haapakoski – Red

på det röda Finlands område. I denna uppgift kunde den på ett ganska kreativt sätt använda tio års organiseringserfarenhet. Men den visade också i vissa sammanhang de mer konservativa sidorna av sin organisationspraxis när fackliga ledare som var ansvariga för olika industrier ibland drabbade samman med unga arbetaraktivister som krävde mer långtgående nationaliseringar och arbetarkontroll. Men uppbygget av det röda Finland varade bara tre månader innan allt föll ihop och det är svårt att göra någon balansräkning av SAJ:s insatser under kriget. Det ”vita Finlands” seger – med avgörande stöd av tyska trupper – våren 1918 ifrågasatte hela existensen av den kämpande fackföreningsrörelsen och så stor del av dess kadrer mördades av de hämndlystna segrarna, att den fick börja om sitt arbete i självständigt Finland under sämre förhållanden än någonsin.

Det ”kommunistiska” SAJ:s årtionde

Borgerlighetens blodiga repression, den ryska revolutionens exempel och världsrevolutionens allmänna uppsving 1918-1921 ledde till djupgående förändringar i den finska fackföreningsrörelsen. Arbetarrörelsens världsomfattande splittring ledde även i Finland till att det uppstod ett markant reformistiskt och legalt socialdemokratiskt parti (SDP) och ett revolutionärt underjordiskt kommunistiskt parti (*Suomen Kommunistinen Puolue*, SKP, förkortas vanligen FKP på svenska). Det förlorade klasskriget lämnade efter sig en arbetarklass full av bitterhet och trotsig radikalism. Under sådana förhållanden attraherade den urvattnade socialdemokratin inte särskilt mycket de djupa arbetarlederna. Men under sina första år följde det nya SKP en extremt sekteristisk ultravänsterlinje, som helt förkastade den fackliga kampen och i stället koncentrerade sig på förberedelser för en ny väpnad revolution. Därför kanalisades arbetarradikalismen huvudsakligen genom de gamla fackliga ledarna och aktivisterna, som antog vänsterpositioner och började känna instinktiv sympati för kommunismen. I grund och botten ville de flesta av dem dock fortsätta det gamla SAJ:s ”principiella klasskampslinje” i arbetsplatskampen, utan att förstå behovet av politisk kamp om makten eller nödvändigheten av nya kampformer i den nya situationen. År 1920 tog denna vänster definitivt makten i SAJ, men den lyckades aldrig att utvecklas mycket längre än den gamla SAJ-ledningen hade gjort. Vänsterledarna visade sina bästa sidor när de ledde traditionella militanta strejkrörelser, där de i början framgångsrikt lyckades tillämpa de ”vandrande punktstrejkernas” strategi. Dessa strejker förblev dock i allt väsentligt traditionell kamp om inkomstdelning inom ramen för det rådande kapitalistiska produktionssystemet – och i 20-talets ogynnsamma styrkeförhållanden nådde de inte särskilt stora resultat.

SAJ:s konsekventa fackföreningspolitik var att begränsa stridsåtgärderna huvudsakligen till defensiva lönestrejker och bara i några fall ta initiativ till allmänpolitiska ”demonstrationsstrejker” utanför den strikt fackliga sfären. Den avstod konsekvent från försök att ge den fackliga kampen ett politiskt och maktpolitiskt innehåll och att utvidga kampen om inkomstfördelning till kamp om arbetarkontroll och maktförhållanden inom produktionen. SAJ:s ledning var också främmande för tanken att i arbetsplatskampen försöka utveckla nya organisationsformer som skulle vara mer demokratiska och bredare än de fackliga grundstrukturerna – fabrikskommittéer, kontrollkommittéer eller arbetarråd – som skulle ta upp kampen om makten inom produktionen. Det enda kända försöket att väcka diskussion om sådan inriktning inom SAJ (och SSTP)¹ gjordes 1921 av en grupp som leddes av den gamla syndikalisten Niilo

¹ SSTP (Socialistiska arbetarpartiet) i Finland existerade åren 1920-1923. Det skapades av tidigare oppositionella medlemmar i SDP, som hade antingen lämnat partiet eller blivit utkastade från det. SSTP var mycket radikalt och klasskampsinriktat och identifierade sig i många avseenden med den ryska revolutionen och tredje internationellen. Det hade dock ett mycket problematiskt förhållande till det finska kommunistpartiet SKP, vars ledning var i exil i Sovjetunionen. SSTP ville från första början återuppta den legala fackliga och politiska kampen i Finland och även delta i valen, medan det underjordiska SKP fördömde allt detta och ville omedelbart förbereda väpnad revolution (åtminstone till 1921). Officiellt var SSTP alltså inte kommunistiskt, men många under-

Wälläri². De hade tagit intryck av de italienska fabriksöckupationerna 1920 och ville nu få SAJ att ta upp kamp om arbetarmakt i produktionen. Deras – för syndikalismen typiska – ”opolitiska” synsätt och situationen i Finland, som var allt annat än gynnsam för fabriksöckupationer, tystade dock snart försöket att göra fackföreningsrörelsen till en integrerad del av revolutionär socialistisk strategi. Under de följande åren hamnade den ”kommunistiska fackliga rörelsen” SAJ i allt större interna problem – delvis på grund av sina egna utvecklingstendenser och delvis som resultat av att den finska kommunistiska rörelsen gradvist ändrade sin karaktär som konsekvens av den internationella utvecklingen inom Komintern.

Det främsta ”interna” skälet till SAJ:s kris var dess brist på strategi och politiska visioner, gradvis glidning tillbaka till sina ”dagliga rutiner” från gamla SAJ:s tid och oförmåga att reagera på den allt dystrare utvecklingen mot slutet av 20-talet på något annat sätt än med ökad försiktighet och vändning inåt. Det växande hotet mot rörelsens lagliga existens drev ledningen mot allt större passivitet och rädsla, även i användningen av ekonomiska strider och skapade inom den allt större motstånd mot SKP:s hela ”underjordiska verksamhet” och ordergivning om att starta nya politiska strejker. Även behovet att bevara SAJ:s redan svaga organisatoriska enhet mot splittringshotet från SDP genom långtgående kompromisser spelade stor roll i ledningens defensiva strategi och höjdes stegvist till helt dominerande aspekt i organisationens agerande.

Det skulle vara fel att säga att det i 20-talets SAJ uppstod ett stabilt reformistiskt och byråkratiskt skikt, ty funktionärernas privilegier var små, de fick ofta sitta långa tider i fängelser, hela rörelsen fick kontinuerligt slåss för sitt liv och möjligheterna till institutionaliserat klassarbete var små, oavsett ledarnas vilja. Men inom åtminstone delar av ledningen uppstod gradvist en tendens att gynna ”opolitisk”, ”rent facklig” verksamhet på bekostnad av allt annat. I slutet av årtiondet kom den öppet till ytan i form av den s.k. ”vacklargruppen”, ledde till skilsmässa med ”emigrantpartiet” (SKP) och skapade ”en tredje kraft” inom arbetarrörelsen. Men den – liksom hela den radikala fackföreningsrörelsen och SKP:s kvarvarande legala frontorganisationer – begravdes under den reaktionära stormvågen i början av 30-talet.³

Den andra viktiga faktorn som ledde till SAJ:s kris och slutliga förintelse, var SKP:s egen utveckling. Partiet hann knappt återhämta sig från sin sekteristiska äventyrspolitik och isolering under de första åren och börja fundera på seriös revolutionär strategi i Finland, förrän SUKP:s och Kominterns växande byråkratisering fatalt började deformera dess politik. När Stalin med sina anhängare kom till makten i partiet och staten, vände han ryggen till världsrevolutionens behov och började predika ”socialism i ett land”. De kommunistiska partiernas främsta uppgift blev inte längre att förbereda revolutioner i sina egna länder, utan att stöda ”det socialistiska fosterlandets” (Sovjetunionens) politik och diplomati. SKP fick från mitten av 20-talet omformulera sin politik – även i fackföreningsrörelsen – genom att anpassa den mer till sovjetledningens omedelbara behov än till den finska arbetarklassens

---

jordiska SKP:are anslöt sig i partiet och kom till ledande positioner inom det. Alla övriga partier – och framför allt den finska staten och dess hemliga polis – betraktade dock SSTP som simpelt verktyg för ”Moskva-kommunismen” och det avgjorde dess öde. Hösten 1923 förbjöds SSTP.

² Niilo Wälläri hade en lång facklig (och politisk) bana som fackföreningsman. Han började den i 1910-talet i USA som revolutionär syndikalist i Industrial Workers of the World. I början av 20-talet blev han en av ledarna i SSTP i Finland och var under hela den tiden konsekvent motståndare av det underjordiska SKP:s ingripande och inflytande i partiet. Han var också en av de främsta ledarna av den fackliga centralorganisationen SAJ under hela dess existens tills den krossades 1929. Efter andra världskriget kom Wälläri i ledningen av den finska sjömansunionen och blev på 50-talet dess enväldiga ordförande. I den positionen använde han strejkvapnet med mördande effektivitet – flera gånger även i total konfrontation med statsmakten – och vann de flesta av sina strider. Han blev legendarisk bland sina medlemmar men ”landets farligaste man” i skeppsredarnas ögon.

³ Den fackliga (och politiska) vänstern i Finland krossades av statens, den politiska polisens och den fascistiska ”Lapporörelsens” samlade storoffensiv åren 1929-1930. SAJ blev dess första offer.

intressen. Detta fenomen syntes mycket klart till exempel i SKP:s politik under metall- och hamnstrejkerna 1927-29. Under dessa strider var SKP visserligen det enda politiska partiet som stod bakom de kämpande arbetarna och stödde dem. Men partiet formade sin politik gentemot dessa strider helt utifrån (den sovjetiska) tesen att den brittiska imperialismen förberedde omedelbart förestående krig mot Sovjetunionen. Partiets strejkpolitik bestämdes helt utifrån beräkningar att striderna kunde hindra den finska industrin från att leverera vapen till det brittiska kriget – som dessutom aldrig kom. I metallstrejken 1927 såg SKP också en bra metod att ”avslöja” Tanners socialdemokratiska regering⁴ som ett verktyg för det inbillade angreppskriget, som oundvikligen skulle bryta ut. Av samma skäl tog partiet aldrig någon hänsyn till sådana för strejkerna helt avgörande faktorer som arbetarnas kampenhet, stämningar och uthållighet att fortsätta kampen. SKP krävde till varje pris fortsättning av metallstrejken, även efter att arbetarna hade fått igenom de flesta av sina krav och godkänt lösningen. Partiet ville också samma höst ovillkorligen starta en nationell hamnstrejk under mindre gynnsamma förhållanden, bara för att Stalin var bergsäker på att det brittiska angreppskriget skulle börja vilken dag som helst. I detta fall stod dock SAJ-ledningen på sig och började hamnstrejken först ett år senare, efter noggranna förberedelser.

Man kan trots allt säga, att under dessa strider stod SKP på rätt sida av barrikaderna – låt vara med ultravänsteristisk ”allt eller intet”-stil och med konspirativa metoder. Men i slutet av 20-talet fick dess syn på arbetarklassens enighet mycket mer katastrofala konsekvenser. I resolutionerna från Kominterns sjätte kongress utsågs socialdemokratin till ”kommunisternas huvudfiende”. Den sågs som en ”socialfascistisk” strömning, som var farligare än rena fascister och den måste besegras överallt innan man ens kunde tänka på verklig kamp mot äkta fascister och andra borgerliga strömningar. Denna ”teori” – som föddes ur den interna striden inom SUKP – tvingade de kommunistiska partierna i alla länder att aktivt börja splittra fackliga massorganisationer och starta egna pyttesmå ”röda fackföreningar”, vilket på ett avgörande sätt underlättade isoleringen av revolutionära arbetare från de breda massorna.

Denna ”tredje periodens” kominternpolitik var speciellt destruktiv i Finland, där SKP hade ett dominerande inflytande i den massorganisation som representerade landets alla organiserade arbetare. SKP kan visserligen inte göras ansvarig för SAJ:s splittring och förintelse, som genomfördes av SDP och borgerligheten. Men när partiet på ett ultimativt sätt försökte diktera SAJ:s alla beslut och använda arbetarklassens gemensamma kamporganisation som verktyg i krig mot ”socialfascismen”, underlättade det på ett avgörande sätt splittrarnas verk. I samma riktning verkade SKP:s desperata äventyrspolitik i slutet av 20-talet, när det gång på gång försökte tvinga fram dåligt förberedda politiska generalstrejker i situationer där man hade ytterst små förutsättningar att lyckas. SKP bär ett tungt delansvar för att borgerligheten lyckades tillintetgöra den radikala fackföreningsrörelsen. Den bär också delvis skulden till att socialdemokraterna fick möjligheten att skapa en facklig splittrarorganisation och för första gången etablera en reformistisk hegemoni i den finska fackföreningsrörelsen.

Uppbygget av en reformistisk fackföreningsrörelse

Om SKP:s politik i slutet av 20-talet ännu med vissa reservationer kan kallas sekteristisk blindhet med huvudsakligen revolutionära motiv, måste socialdemokraternas politik under samma period ses som ett medvetet brott mot arbetarklassens intressen. SDP utnyttjade cyniskt SKP-ledningens äventyrspolitik till att splittra den existerande fackliga massorganisationen. Därmed försvagade det kännbart arbetarklassens motståndskraft för att gynna sina

---

⁴ Väinö Tanners socialdemokratiska minoritetsregering 1926-27 var den enda gången under mellankrigsperioden då ett arbetarparti bildade Finlands regering., men den åstadkom inga nämnvärda reformer – även om repressionen mot kommunister minskade tillfälligt under hans tid. (Från 1937 deltog SDP i koalitionsregering tillsammans med Bondeförbundet.)

snäva partiintressen. SDP drog nytta av borgerlighetens massiva förintelsekrig mot kommunismen 1929-30 genom att – med den vita statens tysta medgivande – roffa åt sig en monopolställning inom fackföreningsrörelsen och ta över de gemensamma massorganisationernas egendom. De viktiga milstolparna i denna process var kriminaliseringen och upplösningen av SAJ 1929 och grundandet av den nya socialdemokratiskt ledda fackliga centralorganisationen SAK 1930.

Under sina första år hade inte SAK särskilt mycket att erbjuda den finska arbetarklassen. Trots vackra tal om ”demokratisk socialism” försvagade den socialdemokratiska ledningen klart medlemsdemokratin, jämfört med SAJ både på 20-talet och på förkrigstiden. Då hade de olika riktningarna inom organisationen fått verka ganska fritt, även om de stora besluten oftast hade fattats av några få ledare. Därför kan man säga att SAK:s grundande förde in öppen byråkratisk centralism och politisk åsiktsmonopol i den finska fackföreningsrörelsen. Man började på löpande band utesluta medlemmar som misstänktes vara ”kommunister”. Detta fortsatte även efter att SKP hade lämnat ”den tredje periodens” äventyrspolitik bakom sig och gjort en politisk helomvändning genom att uppmana sina medlemmar att gå med i SAK – inte för att bygga klasskampopposition, utan för att uppträda som ”goda medlemmar”.

Även ekonomiskt blev SAK ingen bra affär för arbetarklassen. Den kunde inte höja lönenivån för medlemmarna, som fick desperat kämpa för att hålla huvudet över vattnet under världsdpressionens allmänt miserabla förhållanden. SAK:s medlemsantal var bara drygt hälften av det som SAJ hade haft under sina sista år. Och konjunkturen var ytterst ogynnsam för ekonomiska lönerörelser, ty massarbetslösheten, den vita terrorn och de starka strejkbrytarorganisationerna hade kännbart försvagat kampviljan. Fackföreningsrörelsens passivitet ökades naturligt också av SAK-ledningens reformistiska klassarbetsideologi som alltid gynnade ”samarbetsanda” och kompromisser hellre än användande av medlemmarnas kollektiva styrka. 30-talets finska arbetsgivare visade inte heller någon vilja att ”köpa sin arbetsfred” från fackföreningarna. SAK:s reformistiska klassarbetslinje kunde alltså uppnå varken reformer eller klassarbete. Därför kan man säga, att även om 30-talet förde in i den finska fackföreningsrörelsen både reformistisk politisk hegemoni och institutionaliserad politisk diskriminering, kunde den ännu inte skapa ett mäktigt, stabilt och kraftigt privilegierat byråkratiskt skikt, som skulle ha bundits till klassarbetet med arbetsgivarna genom permanenta förhandlingsmekanismer, samrådsorgan och kollektivavtal. De politiska förutsättningarna för ett sådant samarbetsförhållande byggdes dock upp inom den fackliga rörelsen under årtiondet och under det andra världskrigets nya förhållanden bar detta träd några märkliga frukter.

Den finska fackföreningsrörelsen under Andra världskriget

Socialdemokratiens roll som en av den finska kapitalismens verkställande direktörer inom politikens sfär började redan 1937 när man bildade Cajanders ”rödmullregering” (där socialdemokraterna och Bondeförbundet dominerade). Men den SDP-ledda fackföreningsrörelsen uppnådde inte riktigt något ”socialt accepterat status” innan det s.k. vinterkriget med Sovjetunionen bröt ut i november 1939. Detta nödläge tvingade den finska borgerligheten att söka stöd från arbetarklassen och ledningarna av dess organisationer. SDP:s partiledning och SAK:s ledning var redo som boyscouter att svara på krigshornets kall och ansluta sig till det nya ”folkgemenskapet” i ”vinterkrigets anda”. De gamla parollerna om ”klasskamp” och ”internationell solidaritet” byttes ut mot ”nationell enighet” och fosterländskt patos. Stalins brutala angreppskrig, flygbombningarna av arbetarkvarter i städerna och uppsättningen av

Kuusinen⁵ hjälpte förstås på ett avgörande sätt mobiliseringen av arbetarklassen för denna politik.

Den finska socialdemokratins och fackföreningsrörelsens anslutning till borgerlighetens krigsfront – på samma sätt som socialdemokraterna i andra länder hade gjort redan 1914 – konkretiserades i den s.k. ”trollovningen i januari” (1940). Då kom arbetsgivarorganisationerna och SAK:s ledning överens om att fackföreningsrörelsen skulle lojalt ”garantera arbetsfreden under kriget” och att arbetsgivarna skulle i princip acceptera kollektivavtalen. Så deltog SAK aktivt i bakbindandet av arbetarklassens händer och gjorde såväl under vinterkriget som ”fortsättningskriget” (1941-44) allt för att hindra försök att genom kamp förbättra arbetarnas livsvillkor inom krigsekonomin, som präglades av akut knapphet och snabb inflation.

Frånsett agerandet som ”strejkpolis” deltog SAK aktivt i spridandet av krigspatriotisk propaganda (med rysshät som huvudtema) samt ”vapenbroderanda” till arbetarklassen. Några fackliga ledare började under ”fortsättningskriget” även flirta med Karelen-aktivisternas ”Storfinland”-ideologi och den nazistiska propagandan om ”nytt Europa”⁶. Att uttrycka kommunistiska idéer eller ens allmän fredsvilja inom SAK var också omöjligt – åtminstone före 1943. Många dåvarande och tidigare SAK-ledare – som Eero A. Wuori och K. A. Fagerholm – satte också med i krigsregeringarna. SAK:s allt närmare band med statsmakten skapade ett allt mäktigare byråkratiskt skikt på organisationens topp. Denna byråkrati samlade på sig så stora privilegier att de levde ljusår från vanliga medlemmars värld. Och den försökte att genom olika manipulationer och organisationstekniska metoder befästa sin ställning så starkt att ingen oppositionsrörelse bland medlemmarna skulle kunna hota den.

Men när kriget år 1943 började allt mer luta mot nederlag för Tyskland, uppstod det även i SAK ”fredsoppositionella strömningar” som började urholka byråkratins monolitiska enhet och försvaga hela byråkratins ställning i förhållande till medlemmarna. Bland de första indikationerna på att vinden höll på att vända, var att sådana vindflöjlar som Wuori och Fagerholm gradvist gick över till ”fredsoppositionen”. I början av 1944 var krigets slutresultat redan så uppenbart, att bara de mest hårdhudade ”vapenbrodersocialisterna” ville fortsätta striden till den sista frontsoldaten. Trycket inom själva arbetarklassen växte från månad till månad och det uppstod allt större sprickor i SAK-byråkratins mur. Inflationen åt upp reallönerna bit för bit och den lavinartat växande krigströttheten började förvandlas till krigsfientlighet. Hösten 1944 bröt alla fördämningar och en väldig ström dränkte den finska borgerlighetens – och arbetarbyråkratins – krigspolitik. Den borgerliga maktapparaten

⁵ Otto Ville Kuusinen⁵ ”folkregering” blev första gången känd i Finland genom den sovjetiska radions propagandasändningar i början av december 1939 när sovjetarmén hade inlett angreppet över gränsen 30/11. Även i det som var kvar av SKP efter utrotningen av dess kadrer i Sovjetunionen 1936-38 och fängslandet av de flesta aktiva kommunisterna i Finland visste man ingenting om denna ”regering”. Och inom den finska arbetarklassen väckte den inga reaktioner alls – åtminstone inga sådana som Stalin kanske hade hoppats på. Det är svårt att gissa, vilken roll han hade tänkt att Kuusinen-regeringen skulle kunna spela. Det troligaste alternativet var att han trodde att åtminstone – de kraftigt decimerade – kommunistiska kadern och kanske delar av övriga arbetarklassen skulle blivit aktiverade genom Kuusinen⁵ budskap och underlättat ockupationen av landet. I vilket fall som helst hördes inte särskilt mycket mer om regeringen och när Stalin i februari beslutade att återuppta förhandlingarna med Helsingfors-regeringen, dumpades ”folkregeringen”. Den försvann lika spöklikt som den hade dykt upp. [Se även artikelsamlingen [Finska vinterkriget 1939-40 – Red](#)]

⁶ En grupp kända finska högersocialdemokrater – bland dem den unge Väinö Leskinen – bildade i Helsingfors en ny socialdemokratisk partiförening med namn ”Nybyggarna” i början av ”fortsättningskriget” 1941-44. De visade stort intresse för ”det nya Europa” som Hitler talade om. Leskinen och några andra föreningsmedlemmar deltog också i seminarier i Tyskland, där man diskuterade om detta tema. Efter kriget blev Leskinen en ledande ”vapenbrodersocialist” och hade en central roll i kriget om arbetarrörelsen mot kommunisterna efter 1946. Under 50-talet ledde han högerkuppen inom SDP och lyckades driva sitt parti till återvändsgränd. Men i mitten av 60-talet gjorde han en halsbrytande helomvändning och blev en ledande folkfrontpolitiker.

hamnade i sin allvarligaste politiska och sociala kris sen 1918. I denna kris kom fackföreningsrörelsen och maktkampen inom den att spela en viktig roll.

Kriget om arbetarrörelsen

När det s.k. fortsättningskriget i september 1944 slutade med preliminärt fredsavtal med Sovjetunionen, skapade detta en helt ny politisk situation inom landet. Inte bara kriget slutade i nederlag, utan hela grundvalen för det tidigare politiska systemet föll ihop, de politiska styrkeförhållandena ändrades totalt och de breda massorna radikaliserades i allt snabbare takt.

Under åren 1918-1944 grundade sig den finska borgerlighetens samhällssystem och makt väsentligen på ”en stark stat”, vars hörnstenar var skyddskåren och andra halvmilitära organisationer. Den ideologiska grunden var antikommunism och extrem fientlighet mot Sovjetunionen i ”rysshatets” skepnad. Hösten 1944 föll alla dessa hörnstenar och samtidigt tappade hela den politiska eliten – från riktiga fascister till ”krigssocialister” – ansiktet i massornas ögon. De hade ju bundit sig stenhårt till kriget som skulle göra slut på ”ärkefienden” och i bästa fall ge Finland en ”stormaktsstatus”. När alla dessa illusioner sprack, vände sig allt större delar av massorna ryggen åt ”krigspartierna” och ansiktet mot de krafter som hade förföljts i ”vita Finland” och inte varit iblandade i krigspolitiken. Sådana krafter var t.ex. vänstersocialisterna i den s.k. sexlingsgruppen⁷ och SKP, som nu första gången efter 1918 fick lagligt status. Borgerlighetens handlingsutrymme blev ännu smalare – och SKP:s ställning starkare – när de allierades kontrollkommission, ledd av Andrej Zjdanov, etablerade sig i Helsingfors och sovjetiska trupper placerades i en militärbas i Porkkala, väster om Helsingfors⁸.

En viktig bränslekälla för massornas radikalisering var också krigets ekonomiska konsekvenser och frågan om, hur bördorna skulle delas. Inflationen under krigsåren hade nått galoppfarten, men SAK:s fastbindande vid krigspolitiken hade hindrat arbetarklassen från att försvara sina reallöner och levnadsstandard. Reallönerna hade sjunkit, samtidigt som krigsindustrierna och de som ägnat sig åt spekulationer och svarthandel hade samlat skyhöga vinster. Även delningen av kostnaderna för återuppbygget av förstörd egendom samt krigsskadeståndet för Sovjetunionen blev en fråga där arbetarklassens och borgerlighetens intressen stod direkt mot varandra. Efterkrigstidens återställda strejkrätt och arbetarnas växande självförtroende skapade förutsättningar för explosiv uppgång i klasskampen – för att ta tillbaka det som förlorats under kriget och för att utöka arbetarnas möjligheter att kontrollera produktionen.

Den nya situationen ledde också till djupa förändringar i SAK, som sedan 30-talet utvecklats från en liten socialdemokratisk splittrarorganisation till en betydande kraft. I efterkrigs-situationen hade tiotusentals radikaliserade arbetare stora förhoppningar om SAK och började strömma in i sådan takt att medlemsantalet i organisationen under de första fredsåren steg till över 300 000. Denna utveckling ledde oundvikligen till ständiga konflikter mellan den genomkonservativa fackföreningsbyråkratin och de radikaliserade medlemsleden. Samtidigt pågick inom SAK en allt hårdare maktkamp mellan SDP och SKP. Dessa två parallella strider var förstas på många sätt sammanvävda och påverkade varandra – inte minst därför att de radikalare medlemmarna oftast identifierade sig som kommunister. De två konflikterna kan dock ingalunda ses på ett förenklat sätt som ”två sidor av samma kamp”. Tvärtom antog den politiska maktkampen i SAK ofta på båda sidor former som – var och en på sitt sätt – för-

⁷ ”Sexlingsgruppen” var en socialdemokratisk oppositionsgrupp, som arbetade mot partiets högerutveckling och driften mot ett nytt krig med Sovjetunionen 1940-41. Under ”fortsättningskriget” var de internerade och efter kriget anslöt de sig till SKP:s frontorganisation SKDL [På svenska: ”Folkdemokraterna” eller Demokratiska Förbundet för Finlands Folk, DFFF], men inte själva SKP (utom i ett fall).

⁸ Sovjetunionen fick enligt fredsavtalet 1944 en militärbas i Porkkala, väster om Helsingfors. De höll basen till 1956 och lämnade sen den åter till Finland.

stärkte byråkratin och försvagade medlemmarnas kampvilja och moral, med andra ord minskade fackföreningsrörelsens kollektiva styrka. I den meningen får både SDP och SKP dela det tunga ansvaret för att efterkrigsårens väldiga möjligheter gick förlorade.

SAK:s nya kläder

Den stora vändningen hösten 1944 ledde snart till att även SAK fick grundligt ”tvätta sitt ansikte”. Legaliseringen av SKP ändrade totalt de politiska styrkeförhållandena inom organisationen, samtidigt som även de gamla socialdemokratiska fackföreningsbyråkraterna fick anpassa sig till de nya stämningarna och radikaliserade sitt språkbruk. I början av 1945 slöts ett avtal om delningen av posterna i SAK:s ledande organ. Kommunisternas nya styrkeposition erkändes formellt och därmed förlorade SAK sin ursprungliga karaktär som rent socialdemokratiskt ledd organisation. Många stora förbund – som byggnadsarbetarförbundet, livsmedelsarbetarförbundet, träarbetarförbundet och det nya enhetliga transportarbetarförbundet – fick kommunistiska majoriteter i sina ledande organ. Och eftersom starka vänstervindar fortsatte att blåsa, såg det ut att det var bara en tidsfråga, innan SKP skulle kunna ”ta över” hela SAK. Och dess ställning förstärktes också av att SAK anslöt sig till ”Fackliga världsfederationen”, (FVF på svenska, MAL på finska) – där de sovjetiska fackföreningarna hade stor makt. Under de följande åren missade SKP dock – tack vare sin egen politik – det stora tillfället, vilket gav SDP möjligheten att gå till motoffensiv och försöka vrida utvecklingen tillbaka till de gamla spåren.

En hörnsten i SAK:s politik under de första efterkrigsåren var att stöda regeringssamarbetet mellan ”de tre stora” (SKP, SDP och Bondeförbundet) samt återuppbyggnaden av den finska kapitalismen, – alltså inte att börja en socialistisk omvandling eller att skapa arbetarmakt. Bakom denna politik stod – med något olika motiv – både SDP och SKP. Socialdemokraterna var vana vid en sådan roll redan från förkrigstiden. För SKP var det någonting helt nytt och medlemmarna svalde inte betet utan omfattande protester och missnöjesyttringar, men det stora ”broderpartiets” diplomatiska planer och intressen kunde under inga villkor tillåta någon inriktning mot socialistisk revolution i Finland – och SUKP:s ord var lagen för SKP, som alltid tidigare.

SKP:s ministerkommunism under de första efterkrigsåren betydde framför allt negativ inställning till strejkrörelser och självständiga massinitiativ bland arbetarklassen. Partiet intog också en självvald roll som ”produktionspolis” och inpiskare för högre arbetstakt, speciellt i de industrier som producerade för krigsskadestånd. SKP:s ministrar deltog till exempel i brytandet av lokförarnas och lantarbetarnas strejker 1945 och ett antal partikamrater i industriarbetarplatser blev så ivriga produktionshetsare att de vände sina arbetskamrater helt mot ”kommunismen”. SKP:s generalsekreterare Ville Pessi – som också föreslog kriminalisering av strejker i företag som skulle nationaliseras – sammanfattade partiets politik i fackföreningsrörelsen på följande sätt:

”Ingenting skulle vara lättare än att skapa en stor kris i vår ekonomi. Om vi kommunister skulle uppmana arbetarna att strejka överallt i landet, kunde vi vara säkra att hela ekonomin skulle gå på knäna inom 3-4 veckor. Men vem skulle det gagna? Det skulle gagna bara fascistiska intrigörer.”

I ett annat sammanhang preciserade Pessi bilden av grunderna för SKP:s efterkrigspolitik på ett mycket öppet sätt:

”Efter kriget var situationen sådan, att minsta oförsiktiga agerande hade lett till omfattande masstrider, som hade riskerat våra försök att fullfölja våra plikter enligt fredsavtalet med Sovjetunionen – framför allt plikten att betala krigsskadeståndet.”

Kommentarer är egentligen onödiga, ty Pessis uttalanden i sig avslöjar tillräckligt klart, hur och med vilka motiv SKP sålde den finska arbetarklassens intressen under de första efter-

krigsåren, då det verkligen fanns stora förutsättningar för en kämpande massrörelse. När partiet under de senare åren, under mycket svårare förhållanden desperat försökte sparka i gång en sådan rörelse, kom denna vändning hopplöst sent. SKP hade genom sin egen politik förstört möjligheterna till segerrik kamp.

Men hur var det överhuvudtaget möjligt för SKP:s (och SDP:s) byråkrater att tämja och avvärja hela den väldiga radikaliseringsvågen 1944-46? I den politiska arenan styrde SKP skickligt massrörelsen så att den bara inriktades mot några reaktionära krigspolitiker och fascister – och inte mot det kapitalistiska systemet som helhet. I sin fackliga politik var partiets linje att tidvis ”lätta på trycket” genom att kräva nominella lönehöjningar – för att sedan återvända till lönestoppspolitik i namn av ”kamp mot inflationen”. Denna linje passade under de första åren även för SDP och så blev den hela SAK:s linje.

En väsentlig förutsättning för SAK:s efterkrigspolitik var att den finska kapitalismen – tack vare krigsskadeståndet och återuppbyggnaden – fick en så stark ”flygande start” att den alltid hade råd att acceptera nominella lönehöjningar när trycket blev för högt. (Skadeståndsindustrierna fick betalt från statliga skattepengar.) Hösten 1944 och våren 1945 höjdes de nominella lönerna kännbart, men upprepade devalveringar och inflationen som berodde på varubrist åt snabbt upp lönehöjningarna. SAK gick med på en ”fredspakt på arbetsmarknaden” utan garanti om indexhöjningar på löner. Inflationstakten höjdes dock ytterligare och i början av 1946 krävde och fick SAK igen nominella lönehöjningar. Men på sommaren var det åter dags för ”fredspakt” (lönestopp) utan garantier för att inflationen skulle minska. Och så gick karusellen runt, runt. På detta sätt vacklade SAK hela tiden mellan två falska alternativ – nominella löneförhöjningar utan indexvillkor och lönestopp. Den kunde någorlunda upprätthålla bilden om sig själv som förkämpan för arbetarnas ekonomiska intressen, men i verkligheten lyckades den varken försvara reallönerna eller ändra inkomstdelningen mellan arbetet och kapitalet till arbetarnas fördel. Den kunde inte stoppa inflationen eller garantera lönernas reella köpkraft, utan bara kanalisera ibland kampviljan till nominella lönehöjningar, för att sen efteråt fly tillbaka till ”fredspaktpolitiken” när inflationen blev för snabb.

Det enda effektiva sättet att under efterkrigsåren kämpa för höjd levnadsstandard för arbetarna hade varit att kombinera starka lönerörelser med effektivt prisstopp, krossa prisspekulationerna och förändra hela produktionsmaskineriet så att det skulle vara anpassad till konsumentbehoven. Detta skulle ha förutsatt att man hade skapat arbetarnas egna priskontrollkommittéer, avslöjat och förstört hela den omfattande svarthandeln och byggt upp arbetarkontroll över produktionen och dess kvalitet. Men för SDP och SKP var en sådan inriktning en omöjlighet, ty båda hade med sina respektive skäl bundit sig alltför hårt till den kapitalistiska återuppbyggnaden. Därför agerade båda partierna i stället medvetet för att kanalisera arbetarnas instinktiva strävan att kontrollera produktionen till s.k. ”produktionskommittéer”. Dessa produktionskommittéer var ”partsammansatta” klassamarbetsorgan, som var strikt bundna till ”det egna” företagets intressen. I praktiken förblev de rena diskussionsklubbar utan någon konkret makt. De släckte också snart arbetarnas intresse för den sortens ”produktionskontroll”.

Kampen om SAK

En av de viktigaste anledningarna till att arbetarnas väldiga kampvilja och energi under efterkrigsåren kunde ledas in på villovägar och slutligen kvävas, var den skoningslösa maktkampen mellan SDP och SKP, som fick sina grövsta och mest destruktiva former just inom fackföreningsrörelsen. SDP – åtminstone dess partiledning – betedde sig som om dess viktigaste uppgift hade varit att bevara så mycket som möjligt av förkrigstidens politik och att till varje pris försvara det ”västerländska” (kapitalistiska) samhället. SKP:s förebild var däremot det stalinistiska sovjetsamhället, och eftersom det uppenbarligen inte var kapitalistiskt,

litade inget annat parti på SKP som trovärdig försvarare av den finska kapitalismens intressen. I det avseendet spelade det ingen roll att partiet under de första efterkrigsåren gjorde allt för att stöda det kapitalistiska återuppbygget på bekostnad av arbetarklassen, ty i andras ögon var det bara spel för gallerierna. Detta skapade förutsättningarna för ett bittert inbördeskrig inom den finska fackföreningsrörelsen 1946-49 – och i det kriget var alla metoder tillåtna. Det utrotade för en lång tid de spirande plantorna av facklig demokrati som börjat växa fram direkt efter kriget. Och arbetarklassens dyrköpta enighet slogs ihjäl för minst tio år.

Åren 1944-46 präglades av SKP:s triumfalistiska marsch framåt på nästan alla fronter. Dess led förstärktes med tiotusentals nya arbetarmedlemmar och det vann steg för steg majoriteten av de organiserade arbetarna till sin sida. Delegatsvalen till SAK:s kongress 1946 bevisade klart detta – även om vissa oegentligheter onekligen framkom på båda sidor. Detta blev dock kulminationspunkten för SKP:s segertåg, ty två parallella krafter började verka åt motsatt håll. Den första var SDP:s motattack med stöd av den nationella och internationella borgerligheten och den andra var den demoraliserande effekten av SKP:s egen politik på anhängarna.

Socialdemokratins massiva motattack i fackföreningsrörelsen kom på allvar i gång 1946, då ”vapenbroderfalangen” inom SDP⁹ definitivt besegrade oppositionen och det påbörjande kalla kriget väckte intresset i väst för den finska fackföreningsrörelsen. Under de följande åren kunde SDP räkna med generösa bidrag, från såväl finska borgerligheten som t.ex CIA.

Oegentligheter i delegatvalen 1946 från SKP:s sida gav SDP ett ypperligt tillfälle att starta en väldig antikommunistisk kampanj – även om dess egna händer i valen hade varit långt ifrån rena. I vilket fall som helst gick SKP – trots sin obestriddliga valmajoritet – med till nya val 1947. Då lyckades SDP med hjälp av kraftigt propagandakrig, generösa bidrag – och egna oegentligheter – få majoritet av delegaterna.

Valnederlaget i SAK var ett hårt slag för SKP. Och när det (och andra västliga kommunistpartier) fick instruktioner att skifta till ”hårdare linje”, intog partiet ett fientligt förhållande till SDP och började aktivt uppmuntra strejkrörelser – i stället för att bromsa dem. Detta gav bara mer vatten i SDP:s kvarn och det startade totalt krig om makten i fackföreningsrörelsen. Ledande ”vapenbrodersocialister” i SAK – som E. Huunonen, A. Sumu, O. Lindblom, J. Hakulinen, E. Antikainen och V. Rantanen – byggde massiva apparater (s.k. juntor), vars enda uppgift blev att med alla medel behålla makten i fackföreningsrörelsen. Och ”alla medel” kom verkligen till användning. ”Döda själar” (obefintliga eller döda personer) fördes in i medlemsregister, valdistriktsgränser ändrades godtyckligt och i vissa fall ordnade man ”medlemsmöten” där beväpnade poliser eller ”partigorillor” kontrollerade inpasseringen. SKP försökte efter bästa förmåga svara med samma mynt, men de var hopplöst underlägsna SDP:s juntor både i fråga om pengar och ”yrkeskunskap”. (En stor majoritet av SKP:s kadrer i efterkrigstiden var relativt oerfarna nykomlingar, eftersom så gott som hela deras ”gamla garde” hade utrotats i Stalins och Jezjovs stora terror 1936-38). I detta krig trampades medlemmarnas demokratiska rättigheter ihjäl skoningslöst och det värsta var att arbetarnas interna solidaritet och tillit till varandra ersattes med ömsesidigt hat i en atmosfär som liknade inbördeskrigets psykologi.

Från och med 1947 rullade SDP:s motangrepp vidare i förbund efter förbund och samtidigt började ett systematiskt splittringsarbete även i SKP:s ”säkra” förbund, som t.ex transportarbetarförbundet. År 1948 ersattes ”de tre storas” folkfrontregering med K. A. Fagerholms socialdemokratiska minoritetsregering och SKP satte i gång ett desperat försök att vända strömmen. På hösten 1948 gick arbetarna i Arabia keramikfabrik i strejk, som leddes av en –

⁹ ”Vapenbroderfalangen” inom SDP fick sitt namn från krigstidens ”vapenbroderskap” mellan finska och tyska soldater. De flesta i denna grupp hade varit soldater under kriget och namnet antyder att de även senare hade starka nostalgiska – och politiska – skäl att identifiera sig med krigstidens ”anda”.

då fortfarande ganska okänd – förtroendeman, Arvo Hautala.¹⁰ Regeringen upplöste de strejkandes demonstrationer med stor polisbrutalitet och ett hot på generalstrejk hängde i luften. År 1949 följde en ännu våldsammare konflikt, som till slut utvecklades till en landsomfattande duell mellan regeringen och de fackförbund som leddes av SKP. Den började med flottnings- och sågverksarbetarnas strejk i Kemi. Inrikesminister Simonen skickade dit en veritabel polisarmé för att bryta strejken. De strejkande arbetarnas stora demonstration 18 augusti slutade med en polisprovokation där två arbetare dödades. Regeringen svarade med att arrestera strejkledarna och åtala ett stort antal arbetare för ”uppror”. Samtidigt svarade SKP med att – genom ”sina” förbund – försöka åstadkomma en generalstrejk. Transportarbetarförbundet, byggnadsarbetarförbundet och ett antal andra gick i strejk, som var formellt lönestrid, men strävade från början också till att fälla Fagerholms regering. Den valda tidpunkten var dock dålig, kampförberedelserna var bristfälliga och motkrafterna var överlägset starkare. Under strejkerna mobiliserades hela statsapparaten till ”kamp mot det kommunistiska upproret” och SAK:s socialdemokratiska majoritet fick ett bra tillfälle att ”straffa” de upproriska förbunden”. Den kallade de strejkande förbunden för ”organisationsbrytare”, mobiliserade stora skaror strejkbrytare som skyddades av polisen och uteslöt de strejkande förbunden från SAK.

Efter strejkernas nederlag krossades transportarbetarförbundet (och ersattes med ett SDP-lett splittrarförbund), de arbetare som strejkat svartlistades och speciellt i hamnarna utrensades alla kända kommunistiska arbetare. (I detta utrensningsarbete skaffade den nuvarande chefen för finska centralbanken, Mauno Koivisto¹¹ sina första politiska meriter.) Efter att de kommunistledda förbunden sparkats ut ur SAK lämnade SAK snart också MAL och anslöt sig till ”Fria fackföreningsinternationalen” (VAKL på finska, FFI på svenska). På detta sätt segrade ”den fria världen” i den finska fackföreningsrörelsens inbördeskrig och SDP återerövrade en stabil hegemoni inom SAK.

Denna hegemoni blev dock aldrig lika total som på 30-talet, ty SKP lyckades att behålla ”sina” förbund – fränsett det krossade transportarbetarförbundet – och de släpptes snart in i SAK igen. Partiet kunde trösta sig med att den hade kvar en stark minoritetställning inom organisationen, även om dess hopplöst för sent började, byråkratiskt ledda och äventyrliga försök att leda arbetarna till barrikaderna gick om intet. Att det gick som det gick har onekligen ett samband med att SKP själv hade under åren 1944-46 agerat som strejkbrytare och ”produktionspiska”. I början av 50-talet uppstod åter en viss ”jämvikt” inom SAK – men bara mellan två apparater som var beredda att använda alla medel för att skydda sina positioner. För vanliga medlemmar betydde denna ”jämvikt” bara allt större maktlöshet inför de allsmäktiga ”juntorna”. Den finska arbetarklassen mötte 50-talet svagare och mer splittrad än på 40-talet. Och ändå hade de ännu inte sett det värsta. När ”juntaledarna” på 40-talet hade byggt sina mäktiga apparater för att rädda den finska borgerligheten, förväntade de sig också att de skulle få större samhällsmakt än den som borgerligheten – eller även deras egen partiledning – var beredd att ge dem. Dessutom hade deras apparater byggts för kamp – och inte för att stå sysslolösa. Denna situation skapade förutsättningarna för 50-talets stora händelser, som först drev fackföreningsbyråkratin till en tillfällig gemensam front med medlemmarna och skapade möjligheter för enighet i leden. Men sen gled de olika junta-apparaterna i inbördeskrig med varandra och sådde då ännu värre splittring i leden.

¹⁰ Arvo Hautala, som under Arabiastrejken var ung kommunistisk förtroendeman, blev 1969 den nya SAK:s andra ordförande. Han var en ivrig anhängare av SKP-majoriteten, men stödde också aktivt de inkomstpolitiska ”helhetsavtalen” i slutet av 60-talet. Detta gjorde honom till den ”taistoitiska” partiminoritets hatobjekt – och antipatin var ömsesidig.

¹¹ Mauno Koivisto, som började sin offentliga karriär i Åbo hamn 1949 som svartlistare av kommunistiska strejkande, blev senare chef i Finlands centralbank, flerfaldig statsminister på 60- och 70-talet samt landets nionde president 1982-1994.

Generalstrejken 1956

I början av 50-talet hamnade den socialdemokratiskt ledda SAK/ FFC i en ny situation. Den stora striden mot kommunisterna hade vunnits och nu var det dags att bestämma hur man skulle förhålla sig till borgerligheten och dess politik. Landet regerades av koalitionsregeringar mellan SDP och Bondeförbundet (s.k. ”rödmullregeringar”). Deras politik grundade sig på ständiga kompromisser mellan yrkesarbetarnas och bondebefolkningens intressen samt på kontinuerlig subventionspolitik i förhållande till jordbruket för att behålla dess struktur intakt. Denna politik var mycket inflationsdrivande och ständiga höjningar av livsmedelspriserna tvingade även SAK att varje år kräva kompensationshöjningar till lönerna för att hålla realinkomsterna ens på samma nivå. Borgerligheten var dock inte längre beredd att visa sin tacksamhet för juntamännens tjänster och gå med på lönekraven utan blev allt kallsinnigare för dem. Därför blev SAK motvilligt tvungen att allt oftare hota med generalstrejk i samband av löneförhandlingarna, även om de var livrädda för att verkligen använda detta ”yttersta vapen”. Denna bluff gav dock utfall år efter år, tills arbetsgivarna äntligen beslutade att ”syna SAK:s kort”. Detta hände i januari 1956 då Urho Kaleva Kekkonen just hade valts till Finlands åttonde president.

Generalstrejken 1956 utlöstes när livsmedelspriserna på nytt höjdes kraftigt. SAK krävde 12 marks generell lönehöjning, men denna gång blev svaret ett ovillkorlig nej. Arbetsgivarna backade inte och SAK-ledningen var tvungen att verkställa sitt hot om generalstrejk för att rädda sitt ansikte. Ordförande Eero Antikainen blev alltså mot sin vilja ”strejkgeneral” för 500 000 arbetares masskamp och 1 mars slutade alla hjul att snurra i de finska industrierna.

När strejken verkligen började, hamnade SAK:s ledning i en roll som den inte var van vid. Den skulle leda en kampvillig landsomfattande massrörelse. Den skulle samtidigt aktivera medlemmarna för att öka trycket mot arbetsgivarna och utöva strikt kontroll över rörelsen för att förhindra ”överdrifter” och nära kampanhet mellan socialdemokratiska och kommunistiska arbetare. Med andra ord var byråkratin tvungen att föra krig på två fronter.

För att sköta dessa uppgifter bildade SAK överallt strejkkommittéer. Dessa var dock inte valda av medlemmarna eller direkt ansvariga inför dem. De var strikt tillsatta uppifrån – och för kommunistiska medlemmar stängda – organ, som gjorde allt för att ”hålla politiken utanför” och se till att strejken hölls strikt inom ”laglighetens” ramar. Även den centrala strejkkommittéen var en strikt socialdemokratisk samling och där ingick bl.a. den nuvarande riksmedlaren Keijo Liinamaa.¹² Strejkleddningen betonade gång på gång att strejkens *enda* målsättning var 12 marks lönehöjning och att SAK strikt respekterade ”den lagliga samhällsordningen”.

Men vare sig arbetsgivarna eller statsmakten agerade lika gentlemannamässigt som deras motpart.

Många arbetsgivare började från första strejkdagen värva strejkbrytare och SAK fick stora problem att hantera dem. Till exempel i Helsingfors värvades många studenter till strejkbrytare.

När strejken fortsatte utan att visa några tecken på att kollapsa, började arbetsgivarna använda allt hotfullare språk, uppmana polisen att använda våld och tala om likadana välorganiserade strejkbrytargarden som på 30-talet. Massmedierna – som Finlands nyhetsbyrå (STT) och den stora liberala Helsingfors-tidningen *Helsingin Sanomat* – svartmålade och baktalade arbetarnas kamp med grova lögnkampanjer, men eftersom tryckningen och distributionen av tidningarna

¹² Keijo Liinamaa arbetade länge som SAK:s jurist, men gjordes på 60-talet till riksmedlare i arbetskonflikter. Han blev också den nya inkomstpolitikens huvudarkitekt och ”fixare” som hade sina fingrar med i spelet överallt. Därav namnet ”trollkarl”.

också var indragna i strejken, kunde även större borgerliga tidningar få ut bara eländiga stencilerade blad. SAK publicerade dagligen sitt informationsblad som nyttig motkraft i kriget om opinionen. Regeringen – som även nu leddes av K.A. Fagerholm (SDP) – försökte samtidigt att förhandla med SAK och bryta strejkmoralen med ständiga polisprovokationer. Att strejkvakterna jagade bort strejkbrytarna vid bensinstationerna och kontrollerade bränsledistributionen var mer än vad överheten kunde tolerera och under den sista strejkveckan ökade polisens och provokatörernas våld mot strejkvakter från dag till dag. Polisen uppträdde beväpnad och militären var i alarmberedskap. Så förberedde sig den finska staten för att ”lösa situationen med andra medel” ifall förhandlingarna skulle bryta ihop.

Arbetsgivarna fick också en stark allierad i storböndernas intresseorganisation MTK, som agerade aggressivt mot arbetarnas lönekrav och hotade att svälta ut dem. De utlyste ”strejk” i livsmedelsdistributionen till städerna för att sätta maximal press på SAK. Denna ”strejk” blev dock ineffektivare än väntat, ty många småbrukare ville inte ansluta sig till den. Efter löften om ytterligare subventioner för jordbruket fick MTK avsluta ”strejken” och passivt från läktaren observera arbetarklassens kraftuppvisning.

Lenin skrev en gång att varje strejk bar inom sig revolutionens säd. Detta är speciellt sant i fråga om generalstrejker. De ställer alltid på dagordningen frågan om vem skall ha makten i samhället – arbetarna eller borgerligheten – och detta oavsett strejklejdningens intentioner. Den finska generalstrejken 1956 skapade ingen revolutionär situation i landet och strejklejdningen stödde helhjärtat den borgerliga samhällsordningen, men försvarade sina medlemmars levnadstandard inom ramen av systemet. Trots detta skapade de 19 strejkdagarna i mars radikalt nya möjligheter att bygga massrörelse för socialism – förutsatt att något arbetarparti hade haft detta mål.

För det första började det under strejken växa fram en ny enhet på basnivån – en gemensam känsla att huvudfienden inte var en socialdemokratisk eller kommunistisk arbetskamrat, utan bådas borgerliga arbetsgivare och att arbetare med olika åsikter kunde slåss tillsammans mot denna fiende. Framför allt SDP gjorde allt för att splittra denna känsla, men den levde vidare i arbetarnas minne även under de följande åren, som präglades av nya organisatoriska splittringar.

För det andra ledde strejkens interna dynamik till en situation där arbetarnas strejkkommittéer och strejkvakter hamnade i allt hotfullare sammanstötningar med den borgerliga statens organ. När strejkkommittéerna började bevilja eller neka transporttillstånd, köptillstånd eller undantag för vissa arbeten, återspeglade detta en situation där arbetarklassens kamporganisationer tog på sig allt större ansvar för regleringen av det vardagliga livets aktiviteter – på bekostnad av de ”normala” statliga organen. Arbetarklassen började se sin väldiga kollektiva styrka, sin förmåga att lamslå hela produktionsmaskineriet, eller vid behov starta den igen under sin *egen* kontroll. Strejkvakterna bevakade sina arbetsplatser och kontrollerade bränsledistributionen och strejkkommittéerna bestämde vilka arbeten skulle tillåtas eller förbjudas under konflikten. Detta ledde ibland till våldsamma sammanstötningar med ”ordningsmakten” samt väckte objektivt frågan om arbetarnas rätt att försvara sig när de kom under attack. Och även en större fråga aktualiserades: Vem var det som hade ansvar att upprätthålla ordningen i det rådande läget? Arbetarnas organisationer eller polisen som angrep och provocerade dem? Myten om den borgerliga statens ”opartiskhet” visade sig illusorisk när det verkligen gällde. Med andra ord började det under generalstrejken – helt omedvetet – spira fram små element av dubbelmakt i samhället.

En sådan utveckling var förstås oacceptabel både för borgerligheten och SAK:s socialdemokratiska ledning, men av prestigeskäl kunde ingen av ”parterna” bara helt enkelt lägga sig platt. Första försöket att öppna knuten gjorde SAK, som nu var villigt att i viss mån spela

hasard. 16 mars gav den en imponerande styrkeuppvisning genom att skicka hundratusentals arbetare (i Helsingfors 50 000) ut på gatorna i massdemonstrationer. När detta inte räckte till för att rubba arbetsgivarna, tog strejkledningen motvilligt ett steg till och meddelade att man skulle utvidga strejken genom att sluta värmingen av fabrikerna. Detta räckte för arbetsgivarna denna gång. (Det var ju fortfarande vinterkallt i Finland.) De gick med på 12 marks höjning och strejken slutade 19 mars – till synes med total seger för arbetarna. Men snart började det vidriga efterspelet, som i snabb takt ledde till att så gott som alla segerns frukter gick förlorade.

Strejkens efterbörd

Vad kunde generalstrejken ha uppnått – utöver 12 mark – om den hade haft en revolutionär ledning? Många saker, även om det är klart att arbetarklassens medvetenhet 1956 inte hade räckt till att ta över makten i samhället.

För det första kunde fackföreningsrörelsen med revolutionär ledning ha använt den nya enighetskänslan och arbetarnas höjda kännedom av sin egen styrka till att börja bygga en demokratisk och kämpande SAK och förbereda den till kommande antikapitalistiska masstrider. Den kunde också ha använt strejkvakterna mycket effektivare i kampen och på grund av strejkens erfarenheter höjt medlemmarnas medvetenhet om behovet av arbetarnas självförsvar. Den kunde ha gjort strejkkommittéerna till demokratiska organ för *alla* medlemmar och använda dem efter strejken till grundlig demokratisering av rörelsens basnivå. Den kunde också ha öppet berättat medlemmarna att borgerligheten skulle ta tillbaka de nominella löneförhöjningarna genom snabb inflation samt krävt fullt indexskydd till de nya lönerna och uppriktat arbetarnas egna priskontrollkommittéer. För SDP var dock en sådan politik otänkbart och SKP var lika oförmöget som förut att förstå massrörelsens dynamik eller behovet att ge den en revolutionär inriktning.

Nu fick den finska arbetarklassens stora styrkeuppvisning inga bestående resultat. Den ”stora” löneförhöjningen åts upp inom ett halvår och även arbetarnas enhet kom snart under attack från alla håll. Borgerligheten var extremt arg på SAK på grund av sitt tappade ansikte och även i SDP:s partiexpedition levde man i panikstämningar. Arbetarna hade fått smaka på masskampens kollektiva styrka och agerat gemensamt över partigränserna. En stor del av partiledningen ansåg att partiets fackföreningsfalang hade tillämpat farlig äventyrspolitik och drivit genom ”realistiska” krav som försämrade förhållanden med industrikapitalet. ”Vapenbroderfalangen” kring Väinö Leskinen¹³ såg just industrikapitalisterna som SDP:s främsta samarbetspartner. Fackföreningsledarna hade vuxit till en alltför mäktig kraft i partiet och behövde ”en läxa”. Därför startade Leskinens grupp ett medvetet splittringsarbete inom SAK. Partiordförande Emil Skog och majoriteten av SAK:s ledning under Vihtori Rantanen reagerade på samma sätt som fackbyråkraterna oftast reagerar när deras ställning är i fara – med uteslutningar och odemokratiska manipulationer.

Dessa faktorer tillsammans skapade efter strejken en väldig hetsjakt mot fackföreningsrörelsen och en bitter konflikt mellan SDP och SAK. Båda organisationerna sprack, vilket ledde till vildsint djungelkrig mellan olika juntaorganisationer – denna gång mellan två socialdemokratiska grupper. Den fackliga rörelsens nya splittringsperiod väckte återigen stort intresse i västvärlden, inte minst i USA. CIA-pengar började åter cirkulera i den fackliga byråkratins inbördeskrig och hela den fackliga rörelsen hamnade i sin djupaste förnedrings-situation under efterkrigstiden.

¹³ Det fanns en viss ironi i, att Väinö Leskinen, som på 50-talet hade lett SAK:s splittring, fick nu ansvaret att sy den ihop igen.

SAK under attack

Första skottet mot fackföreningsrörelsen kom från borgerligheten. Arbetsgivarna, som hade tvingats att punga ut 12 mark för att köpa ”arbetsfred”, tog inom 3-5 månader tillbaka förlusten genom att baka in den i priserna. Samtidigt började i stort sett hela borgerligheten – som under den antikommunistiska kampen på 40-talet hade sett den socialdemokratiska fackbyråkratin som ”fosterlandets räddare” – en systematisk hatkampanj mot fackföreningsrörelsen och stämplade de f.d. ”vapenbrodersocialister” som blivit ”strejkgeneraler” som ”fosterlandsförrädare”. I denna hatkampanj anslöt sig så småningom ”bunkermännen” inom SDP kring Väinö Leskinen, som 1957 manövrerat till sig majoriteten inom partistyrelsen, och utsåg ännu en gång partihögerns gamla idol Väinö Tanner till partiordförande. Leskinen-Tanner falangen hade blivit livrädda för fackföreningsrörelsens stora styrkedemonstration och tendenser till enighet över partigränserna. Han ville absolut minska den fackliga falangens inflytande i partiet. Och hans viktigaste politiska käpphäst – snabb industrialisering – förutsatte enligt honom nära samarbete med industrimogulerna, vilket förstas utslöt stridbara strejkrörelser.

Kampanjen mot fackföreningsrörelsen började också återspeglas inom själva SAK. Organisationen sekreterare Olavi Lindblom började samla kring sig Leskinenanhängare och hissade upprorsflaggan mot ordförandena Eero Antikainen och Vihtori Rantanen. Det främsta tvistämnet var frågan om ”helkompensation”, med andra ord kravet att SAK skulle kompenseras fullt ut för alla prishöjningar efter strejken. När den övriga SAK-styrelsen ansåg att prishöjningarna skadade deras höjda trovärdighet i medlemmarnas ögon och kategoriskt stod fast vid helkompensationskravet, gjorde Lindblom sig till talesman för ”moderata” och ”realistiska” krav och ansåg att det var omöjligt att kräva helkompensation. På sommaren och hösten 1956 var SAK-ledningens självsäkerhet och kamplust ännu så hög, att Lindbloms kampanj inte väckte något genklang och nästa år fick han sparken. Detta skärpte ytterligare konflikten med SDP och när Leskinen-falangen tog över makten i partiet, krackelerade ”det fackligt-politiska samarbetet helt. Efter detta startade SDP ett medvetet försök att splittra SAK och tog därmed åter på sig ett tungt ansvar för söndrandet av den finska arbetarklassens led. Situationen komplicerades dock av att striden inte blev någon enkel svart-vit historia där ”de goda” stod mot ”de onda”. Båda sidorna medverkade genom sina metoder och tvivelaktiga målsättningar till att slutresultatet blev det värsta möjliga.

Vägen från triumf till katastrof

Vilket slags alternativ till den öppet fackföreningsfientliga Leskinen-Tanner-ledningen i SDP kunde SAK-ledarna erbjuda? En närmare granskning visar hur små och allt annat än principiella skillnaderna var och i hur stor omfattning de grundade sig på rent taktiska och/eller personliga motsättningar. Alla SAK:s främsta ledare – från Eero Antikainen och Vihtori Rantanen till Valdemar Liljeström och Janne Hakulinen – var gamla inbitna antikommunister, ”vapenbrodersocialister” och veteraner från 40-talets juntakrig, som därefter hade befest sin byråkratiska makt med ”juntateknikens” smutsigaste metoder.

När Antikainen, V. Rantanen och andra ”Skogister”¹⁴ satte sig i motvärn mot ”Leskisternas” angrepp på fackföreningsrörelsen och dess självständighet, försvarade de SAK i första hand som grundval till sin egen makt, och inte som arbetarnas självständiga kamporganisation. Den ”kampanja” som ännu under de första månaderna efter generalstrejken präglade deras tal,

¹⁴ Emil Skog var fram till 1957 SDP:s ordförande, men kuppades bort av Väinö Leskinens falang. Därefter började man kalla den nya oppositionen i partiet för ”skogister”. Och när oppositionen bildade ett nytt parti, TPSL (*Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto*, Arbetarnas och småbrukarnas socialdemokratiska förbund, ASSF), fick även det bära samma smeknamn. Men snart tog den skickliga och hårdhudade veteranen Aarre Simonen över ledningen i TPSL och partiet började kallas för ”simoniter”.

trängdes undan av ny ”realism”, som inte skiljde sig särskilt mycket från ”Leskisternas” realism. Gradvis förvandlades SAK åter till en schackpjäs på de olika borgerliga regeringarnas schackbrädor och började likna en vindflöjel som alltid vände sig åt det håll där det fanns smulor att hämta. Från 1957 började också styrkeförhållandena inom alliansen mellan ”Skogisterna” i SDP och SAK-ledningen förändras. Fackföreningsledningen som i början hade varit ryggraden och kraftkällan även för den ”Skogistiska” SDP-oppositionen, hamnade snart i skuggan av den senare och blev bara ett verktyg i dess händer. Och när ”Skogisterna” bildade ett eget parti, Arbetarnas och småbrukarnas socialdemokratiska förbund (TPSL/ASSF)¹⁵, blev dess främsta ledare snart Aarre Simonen. Han hade som inrikesminister spelat en viktig roll i krossandet av Arabia-strejken 1948 och blodbadet under Kemi-strejken 1949 och arbetarna hade inget gott att vänta från honom. När TPSL sen i det parlamentariska spelet satsade allt mer på nära samarbete med Bondeförbundet för att isolera SDP, fick också SAK bli en pjäs på den politiska brädan och stöda olika koalitionsregeringar mellan TPSL och Bondeförbundet eller rent bondeförbundistiska regeringar.

En annan bra indikator om, hur litet SAK-ledningen försvarade sin organisation som en arbetarnas *kamporganisation*, var dess organisatoriska metoder. I stället för att ordna en bred medlemsdiskussion i SAK om fackets karaktär och självständighet gentemot partierna, utvidga medlemsdemokratien och öka medlemmarnas möjlighet att kontrollera sin ledning, gjorde ledningen precis tvärtom. Byråkratins tumskrivar på medlemmarna vredes på ytterligare och även medlemsförbundens möjligheter att påverka den centrala ledningens beslut blev allt mindre. Det byråkratiska klickväldet inom SAK fick speciellt vidriga former när ordförandeposten togs över av Vihtori Rantanen. Han hade blivit ökad för sina metoder under 40-talet och nu fick han mobilisera all sin erfarenhet som ”juntaman” för att behålla makten i korstrycket från ”Leskisterna” och kommunisterna. Under 1958 lyckades han dock samla alla trådar i sina händer och höja sig till SAK:s ”diktator” för de närmaste tio åren. Under hans tid var SAK en av de mest centraliserade fackliga organisationerna i hela världen. Inga självständiga initiativ eller beslut var möjliga utan Vihtori Rantanens välsignelse.

SAJ:s födelse och karaktär

SAK-ledningens extremt odemokratiska metoder och sättet att göra organisationen till ”Skogistpartiets” (TPSL:s) politiska verktyg gav SDP och dess verkliga ledare Väinö Leskinen ett bra svepskäl att bedriva sitt splittringsarbete mot SAK. Denna kampanj, som åren 1957-59 ledde till att viktiga delar av SAK bröt sig loss, fördes huvudsakligen med argument om ”facklig demokrati”, ”medlemsförbundens rättigheter” och ”kamp mot Rantanens diktatur”. Vihtori Rantanens hårdnackade motstånd mot organisatoriska kompromisser gav SDP också bra tillfälle att posera som ”försvarare av enighet” och driva låtsasförhandlingar om ”återförening” parallellt med fortsatt splittringsarbete.

Efter 1957 lämnade förbund efter förbund SAK/FFC. Den första i kön var Sjömansunionen, som leddes av den gamla IWW-syndikalist Niilo Wälläri. (Han hade också på 20-talet varit en av ledarna i Socialistiska arbetarpartiet och i den tidens SAJ.) Bil- och lastbilförarnas förbund, hamnförbundet, järnvägsunionen och boktryckarförbundet följde snart efter. I de branscher där ”Leskisterna” inte lyckades få de existerande förbunden att lämna SAK, grundade de parallella förbund och fyllde upp medlemsregistren med ”pappersmedlemmar”

¹⁵ TPSL/ASSF existerade som parti bara cirka 15 år. Redan från slutet av 60-talet började allt fler ledare och medlemmar återvända till SDP. Men en krympande skara som hade bränt sina broar till ”fadershemmet” fortsatte sin ökenvandring även efter att partiet hade ”förlorat SAK” och senare alla sina riksdagsplatser. Innan partiet dog ”av naturliga skäl”, hann det byta sitt namn till ”Socialistiska arbetarpartiet” och sökte sig en ny nisch som Finlands sovjettrognaste parti – även om det inte var lätt att knuffa bort ”taistoiterna” från den platsen.

för att de skulle se starkare ut. SAK:s ledning svarade med samma mynt och förvärrade splittringen genom att bilda nya parallella förbund inom SAK i stället för de som hade lämnat.

1958 grundade de flesta förbund som hade lämnat SAK ”Fackförbundens samarbetsorganisation” (AYJ/FSO)* och när de sista återföreningsförhandlingarna kollapsade 1960, grundades ”Finlands Landsorganisation” (SAJ/FLO)¹⁶. Den fick alltså samma namn som den ursprungliga SAJ (1907-1929) men hade annars inte många likheter med sin namne. Efteråt lämnade ännu några förbund SAK, bland andra kommunaltjänstemannaförbundet och handelsanställdas förbund, som tog med sig in i SAJ SAK:s vice ordförande Reino Heinonen. Några andra förbund som också lämnade SAK – t.ex. Tjänstemännens samorganisation – stannade helt utanför de konkurrerande centralorganisationerna som ”vilda”.

SAJ grundades alltså av krafter som talade mycket om ”facklig demokrati”, förbundens självständighet” och ”motstånd mot partipolitik”. Dessa slagord blev dock aldrig verklighet i organisationens praxis. SAJ:s stadgar var visserligen formellt mer demokratiska än SAK:s och medlemsförbunden hade större spelutrymme, vilket de starkaste förbunden utnyttjade fullt ut. Framför allt startade Sjömansunionen ofta egna strejker och andra stridsåtgärder utan att fråga någon annan. Men i andra avseenden skilde sig SAJ:s praxis fullständigt från de vackra principer som man stolt deklarerat. I praktiken leddes SAJ lika diktatoriskt som SAK och bådas ordföranden hade även samma släktnamn (men var inte släkt med varandra). Jaakko Rantanen samlade snart alla trådarna i sina egna och organisationssekreterare Olavi Järveläs händer. De var villiga att låta de stora medlemsförbunden att strejka – speciellt när strejkerna delvis riktades mot SAK – men alla politiska ställningstaganden och organisatoriska beslut förblev ledarduons ensamrätt.

SAJ:s ledning profilerade sig också gärna som ”partipolitikens” största motståndare i fackföreningsrörelsen. Snart visade det dock sig att organisationen allt mer började fungera som verktyg för socialdemokratins yttersta högerflygel och blind antikommunism. Snart efter grundningskongressen höll Jaakko Rantanen ett tal där han deklarerade att en av SAJ:s främsta uppgifter var ”kampen mot världskommunismen”. Man spenderade uppsändeväckande mycket pengar på kampanjer mot ”demokratins fiender”, som i organisationens affischer avbildades som gnagande råttor.

Men det var inte bara SAJ:s medlemmar som fick betala dessa kampanjer, utan mycket tidigt kom även CIA:s hemliga bidrag med i bilden, som organisationens forskningssekreterare Niilo Koljonen avslöjade 1967. Ännu en gång utnyttjades en del av finska arbetarrörelsen som verktyg för imperialismens ljusskygga syften. Dess kamporganisationer omformades till att bekämpa andra arbetare och hela klassens enhet.

Att SAJ lät sig utnyttjas som en liten pjäs i den antikommunistiska kampen och amerikanska imperialismens världsomfattande maktspel, förutsatte naturligtvis ett ytterst autoritärt och hemlighetfullt sätt att leda organisationen. Jaakko ”dollar” Rantanen visade med besked att han var minst lika effektiv organisationsdiktator som SAK:s Vihtori Rantanen. Och det var ingen tillfällighet, ty båda hade ”gått i samma skola” – 40-talets juntakrig mot kommunismen. Redan den proceduren som oftast följdes när olika SAK-förbund bröt sig ut för att ansluta sig till SAJ talar för sig. I de flesta fallen klubbade förbundsledningarna igenom besluten utan att på något sätt fråga medlemmarna vad de ville. Och om man i några fall – t.ex. i textilarbetarförbundet – ordnade medlemsomröstning om saken, kunde man lösa problemet genom att annullera 85% av rösterna och därmed trygga ”majoritet” för utbrytningsbeslutet.

* På finska *Ammattiliittojen yhteistyö järjestö* – Red

¹⁶ SAJ som organisation levde bara cirka 11 år – från 1960 till 1971 och försvann definitivt först efter att SAK:s socialdemokratiska ledning hade i hemlighet lovat för de kvarvarande ledarna garanterade ledarstolar i nya SAK:s olika förbund. Den bör inte blandas ihop med den ursprungliga SAJ, som existerade åren 1907-1929.

Så småningom försökte SAJ också bygga nya parallellorganisationer till alla förbund som stannat i SAK. När detta oftast inte lyckades, grundade SAJ ”pappersförbund” som kunde ha en skara flitiga funktionärer, en handfull verkliga medlemmar och hundratals ”döda själar” (obefintliga eller döda personer). När det med tiden blev allt klarare att lejonparten av fackligt organiserade arbetare trots allt stannade kvar i SAK, skapade SAJ allt fler ”pappersmedlemmar” och började gradvis förlora sin karaktär som facklig centralorganisation. I stället prioriterade den allt klarare sin roll som SDP:s yttersta högerflygels politiska verktyg i dess kamp om partiet.

SAJ:s medlemsantal vid grundandet var cirka 40 000 och även när det var som störst, var den just under 100 000. Efter 1965 slutade organisationen att offentliggöra sina medlemsiffror. När CIA-finansieringen avslöjades 1967, gjorde de stora medlemsförbunden uppror och SAJ förlorade sitt värde som ett nyttigt fackligt alternativ i SDP:s och arbetsgivarnas ögon.

Arbetarrörelsens bottenläge

Tiden från 50-talets slut till mitten av 60-talet kan på goda grunder räknas som en av de dystraste perioderna i den finska fackföreningsrörelsens historia. Den kan till och med jämföras med åren 1918, 1930-33 och 1948-49, då rörelsen var ytterst försvagad och nedslagen. En viktig skillnad är dock, att under de nämnda ”svarta åren” berodde svagheten huvudsakligen på borgerlighetens förtryck och bara i andra hand på dess egen politik. Svagheten på 50- och 60-talet berodde däremot främst på den fackliga byråkratins destruktiva inre strid, som struntade blankt i medlemmarnas intressen och demokratiska rättigheter och drevs bara av nakna maktintressen som var främmande för arbetarna. Arbetarklassen var fullständigt splittrad och hela dess energi kanaliserades i meningslös inbördes kamp. De båda generalerna Rantanen slogs med principen ”öga för öga, tand för tand” och reducerade sina medlemmar till viljelösa pjäser.

Leden som hade sammansvetsats i storstriden 1956, var nu mer splittrade än någonsin. Det fanns SAK med sina 230 000 medlemmar, det fanns SAJ med under 100 000 medlemmar (varav en ansevärd del pappersmedlemmar) och dessutom fanns en del förbund som stod utanför båda. Arbetarnas styrka var inte bara splittrad, utan själva antalet organiserade sjönk när allt fler arbetare tröttnade på sina ledares ändlösa ”djungelkrig” och drog sig ur.

Nivån på strejkkampen var – utom år 1963 – ganska låg, men framför allt gav strejkerna oftast små resultat för medlemmarna. Och det är inte så svårt att lista ut varför. Även den mest elementära solidariteten mellan arbetare som tillhörde konkurrerande organisationer sprack, ty de saboterade ofta aktivt varandras strider och konkurrerade stenhårt om avtalsrätten. I själva verket var många av strejkerna huvudsakligen riktade mot konkurrerande förbund eller centralorganisationen, i stället för arbetsgivarna. SAK hade i detta avseende en starkare ställning, ty den fick – som större organisation – oftast avtalsrätten. SAK gick inte ofta till strid, utan skrev snabbt på avtalen och tvingade medlemmarna att svälja de färdigförhandlade resultaten. Dessutom fick den ofta ”förmånen” att ”påverka politiken” på regeringsnivå. Ett bra exempel på hur SAK använde detta privilegium var Ahti Karjalainens annars helborgerliga regering 1962-63, där SAK fick 3 ministerposter. Våren 1962 använde socialminister Olavi Saarinen (SAK) sin ministermakt för att hindra att SAJ skulle få en representant i den internationella arbetsorganisationens (ILO) kongress. Sjömansunionen som tillhörde SAJ (och leddes av Wälläri) hotade att stoppa hela utrikeshandeln. Konflikten löstes först i sista stund, då de borgerliga ministrarna gjorde upp med Wälläri över huvudet på SAK:s ministrar. En motsvarande konflikt uppstod vintern 1963, då finansminister Onni Koski (SAK) försökte förhindra att de statliga ämbetsverken skulle få förhandla fram kollektivavtal med SAJ-anslutna eller oberoende förbund. Resultatet blev den mest omfattande strejkvågen på tidiga 60-talet. Först stoppade Sjömansunionen sjöfarten och sen gick lokförarna (både SAJ-

anslutna och oberoende), tullarna, brevbärarna och järnvägstjänstemännen i strejk för avtalsrätten. SAK-anslutna tjänstemännen – som arbetade under strejken – gjorde allt i sin makt för att bryta den och SAK:s ministrar drev igenom hårda beslut i regeringen, att de strejkande som inte kom tillbaka till arbetet, skulle avskedas omedelbart. Det behövdes ytterligare ett strejkhot från Sjömansunionen innan strejken avslutades med kompromiss.

Dessa exempel belyser klart den ytterst bittra karaktären av kriget mellan SAK och SAJ. Alla medel var tillåtna. Oavsett vad man tycker om SAJ:s karaktär och representativitet är det omöjligt att acceptera SAK:s sätt att använda den borgerliga statens makt och jurisdiska apparat mot en organisation som representerade tiotusentals arbetare. När SAK:s ministrar tillsammans med sina borgerliga regeringskumpaner ägnade sig åt strejkbryteri, var det svettigt för ledningen att upprätthålla bilden av sig som principiell försvarare av arbetarklassens intressen. SAJ-ledarna var förstas i princip beredda att använda likadana metoder i allians med vem som helst mot SAK, men som mindre organisation kunde den inte på samma sätt utnyttja statsmakten eller skaffa sig status som privilegierad motpart i arbetsgivarnas ögon. Därför var den mera benägen att utlysa strejker. Speciellt Sjömansunionen använde konfliktvapnet med häpnadsväckande effektivitet, som ofta satte både arbetsgivarna och staten på pottkanten. Som en viss kompensation för sin svagare ställning i hemlandet kunde SAJ på den internationella arenan framgångsrikt presentera sig själv som ”den enda demokratiska fackföreningen” i Finland och baktala SAK, som uteslöts för många år från det västliga fackliga samarbetet.

Detta krig blev ytterst gynnsamt för arbetsgivarna, som år efter år kunde få billiga avtal. I regel förhandlades dessa fram med SAK – eller direkt med Vihtori Rantanen – ty även om många arbetsgivare såg mycket positivt på SAJ:s politiska roll och skrupelfria anti-kommunism, erkände de realistiskt SAK:s större tyngd på arbetsmarknaden och litade på Vihtori Rantanens förmåga att driva genom vilket avtal som helst. Och SAK-ledningen tackade för förtroendet genom att med järnåsar tvinga sina medlemsförbund att svälja de avtal som förhandlats fram centralt. Speciellt ökad dessa år blev den s.k. Närvännenmaffian i metallarbetarförbundet, som alltid såg till att först skriva på det som ”Rantanenmaffian hade förhandlat fram centralt – och därmed sätta ”tak” för alla andra. Bara en gång hade Vihtori Rantanen ett ”olycksfall i arbetet”, när han lät sitt färdigförhandlade ”helhetsavtal” gå till medlemsomröstning 1964 och fick sen upptäcka att 72% av medlemmarna hade förkastat avtalet. Det tog dock bara ett par veckor att reparera skadan. Rantanen drog på sig hårdhandskarna och drev genom sitt förslag till helhetsavtal i alla större förbund. I början av 60-talet var SAK inte bara en ytterst odemokratisk och toppstyrd organisation utan också en konsekvent klassarbetsorganisation, som stoppade hårdhänt varje försök från medlemmarnas sida att använda masskamp för att uppnå bättre resultat.

Hur kunde de två Rantanens makt och den splittring i arbetarleden som de skapat fortsätta så länge? För SAJ:s del måste man söka svaret i det fanatiska stöd som SDP:s ledning fortsatte att ösa över den, även efter det att CIA-skandalen hade avslöjats och de stora förbundens utbrytning hade gjort den mera till ett ”lik i lasten” än ett användbart verktyg. Det var svårt för SDP att erkänna sin prestigeförlust och kasta över bord en organisation, på vilken man hade satsat så hårt och så länge. Dessutom fortsatte partiets yttersta höger sin aktivitet inom partiet i ”Leskistisk” anda även efter att Leskinen själv gjort sin politiska helomvändning i mitten av 60-talet”. Denna grupp fortsatte att stöda SAJ så länge som dess – gradvis sinande – inkomstkällor räckte till att fylla kassorna.

I SAK grundades Vihtori Rantanens makt mindre på pengar än på taktiskt samspel med organisationens kommunistiska minoritet. För att upprätthålla sin ledarställning var han redan tidigt tvungen att söka stöd från de fåtaliga kommunister som satte i SAK:s styrelse, men detta betydde inte att han skulle varit tvungen till betydande eftergifter eller göra dem delak-

tiga i beslutsmakten. I själva verket hade SKP nu mindre inflytande än i 50-talets SAK. Trots denna diskriminering fortsatte SKP:arna i SAK att år efter år behålla Rantanens junta vid makten och svälja även de grövsta kränkningarna av medlemsdemokratin och de urdåliga avtalen. Därför kunde inte SKP upplevas som något demokratiskt och kämpande alternativ för medlemmarna.

Även om SKP-anhängarna i början av 60-talet troligen representerade majoriteten av organisationens medlemmar, avstod de medvetet från att utmana ledningen av rädsla för att de annars skulle kastas ut på samma sätt som 1949. Sådana kommunistledda förbund som Byggarbetarförbundet, Livsmedelarbetarförbundet och Träarbetarförbundet fördömde alltid rutinmässigt de avtal som SAK-ledningen hade skrivit på, men godkände lika rutinmässigt ett par veckor senare likadana förbundsavtal utan att försöka mobilisera sina medlemmar till kamp om bättre villkor. De kommunistiska ledamöterna i SAK:s styrelse reserverade sig år efter år mot Rantanen-ledningens grova kränkningar mot medlemsdemokratin – och röstade år efter år för fortsatt förtroende för denna ledning.

Målsättningen för SKP:s fackliga ledare var antagligen att i framtiden kunna dela posterna i ledningen genom direkta förhandlingar med SDP bakom kulisserna – när tiden var mogen för det. Men tills dess nöjde sig ”den kommunistiska gruppen” med att fortsätta sitt ”taktiska samarbete” med Rantanen-ledningen och svalde tyst de dåliga avtalen, vars innehåll de inte kunnat påverka. I stället för att bygga en oppositionsrörelse med klasskampsinriktning och medlemsdemokrati och använda ”sina egna” förbund som spjutspetsar i denna kamp fortsatte ”kommunisterna” sitt principlösa taktikspel med Vihtori Rantanen och hans TPSL – tills tiden skulle bli mogen att byta allierad och starta ett likadant samspel med SDP. Detta skedde i andra hälften av 60-talet och man började äntligen förhandla seriöst om återförening av den hopplöst splittrade fackföreningsrörelsen. Men dessa förhandlingar startades – i gamla dåliga traditioners anda – som rena partiförhandlingar bakom kulisserna. SAK:s och SAJ:s medlemmar på basnivå var inte inbjudna. En halv miljon organiserade arbetares framtid avgjordes i diskussion mellan två män – Byggarbetarförbundets ordförande (tillika SKP:s ordförande) Aarne Saarinen och, ironiskt nog, SDP:s före detta partisekreterare Väinö Leskinen, som också hade spelat en ledande roll i splittringsprocessen tio år tidigare.

Från bottenläge till återförening

Vid mitten av 60-talet var den fackliga splittringen fortfarande ett faktum och de institutionella krafter som upprätthöll den var fortfarande mäktiga. Men på olika håll i samhället – på båda sidorna av klassbarriären – hade det uppstått växande tryck för att återställa fackföreningsrörelsens enhet. På den senare hälften av årtiondet hade trycket vuxit så starkt, att man blev tvungen att börja den långa och besvärliga återföreningsprocessen. Att den fick stöd av ofta direkt motsatta klassintressen, ledde naturligt till kamp om, på vems villkor, vilka former och för vilka syften återföreningen skulle ske.

För arbetarklassen var återföreningen framför allt ett brännande behov att ena leden för att i gemensam kamp kunna lösa gamla och nya problem. Under splittringstiden hade varken SAK eller SAJ kunnat höja medlemmarnas levnadstandard ens på långt när i samma takt som arbetsgivarna hade ökat sina vinster. Behovet av en kraftfullare avtalspolitik – uppbackad av större kollektiva styrka – var mycket stort. Arbetarna kände instinktivt att den gemensamma energin borde riktas till kamp mot arbetsgivarna – i stället för kamp mot konkurrerande förbund. Den snabba urbaniseringen, tillkomsten av helt nya industribranscher och den väldiga strömmen av unga arbetare till städerna aktualiserade behovet att organisera alla dessa nykomlingar. Och det var svårt så länge som det i varje bransch fanns minst två konkurrerande förbund som brände sin energi i kamp mot ”konkurrenter”. De nya branscherna och nya ”rationaliseringsmetoder” skapade sådana problem som ökat ackordarbete och höjd

arbetstakt, splittring av produktionsprocessen i allt mindre delarbeten, samt växande differentiering av löneformer och anställningsformer. För att kunna lösa dessa problem i arbetarnas intresse var man tvungen att höja klassens interna solidaritet avsevärt, och det var omöjligt så länge som fackföreningsrörelsen var splittrad och kampen riktades mest mot andra arbetare. Det fanns alltså mycket stort behov av enad rörelse, men bara om den blev en kämpande och demokratisk rörelse som vägledades av medlemmarnas intressen och där dessa fick ett avgörande inflytande över ledningens beslut.

Men i den motsatta ändan av samhällets klasstruktur hade även arbetsgivarna från mitten av 60-talet blivit mer ”positiva” till planerna att återförening fackföreningsrörelsen. Ur deras synvinkel hade ”djungelkriget” mellan SAK och SAJ också haft negativa konsekvenser. Avtalsmässigt var hela situationen på arbetsmarknaden krånglig och förvirrande och på grund av de hänsynslösa striderna om avtalsrätten hade det blivit svårt att uppnå snabba centraliserade avtal. Det uppstod hela tiden onödiga konflikter och fördröjningar. Dessutom krävde den nya typen av industrialisering på 60-talet allt större enheter. De investeringsbelopp som krävdes blev allt högre och takten på kapitalcirkulationen snabbare. Detta förutsatte effektiv och planerad inkomstpöolitik, som bara kunde uppnås genom en centraliserad och auktoritativ facklig centralorganisation, som var samarbetsvillig och beredd att medverka till billiga flerårsavtal. Och den måste också vara tillräckligt stark för att garantera att de centrala avtalen skulle hålla på förbunds-nivån. Arbetsgivarnas drömbild om hur en återförenad fackföreningsrörelse skulle se ut var alltså raka motsatsen till arbetarnas önskemål. I stället för en demokratisk och kämpande rörelse behövde de en byråkratisk klassarbetsorganisation.

Återföreningsprocessens former och karaktären av dess slutprodukt avgjordes dock i allt väsentligt på partinivån – i förhandlingar mellan SDP och SKP. TPSL, som hade dominerat SAK under tio år, fick bara en marginell och motvillig roll. Inom SDP hade det vuxit fram – speciellt efter 1963 – visshet om, att det enda sättet att bryta partiets isolering och utfrysning från regeringsdeltagande var att orientera sig till ”folkfrontpolitik”. Men detta förutsatte samarbete med SKP – som motvikt till Bondeförbundet. Partiet ville återerövra sin ”naturliga ställning” som den ledande kraften i Finlands inrikespolitik. Detta i sin tur förutsatte att den återtog sin ledande roll även inom fackföreningsrörelsen, och även där behövde den draghjälp från SKP. Från 1963 leddes SDP av centrumfalangen under ledning av Rafael Paasio. Partiets unga akademiska teknokrater ville i princip samma sak som Leskinen hade försökt uppnå med helt annan strategi: Snabb industrialisering och modernisering. Nu skulle den ske under SDP:s ledning och i nära samförstånd med arbetsgivarna, men också i regerings- och fackföreningspolitiskt samarbete med SKP. Så började det stora projektet att återförening fackföreningsrörelsen och upprätta en folkfrontregering där SDP skulle vara den starkaste kraften. Och som biprodukt skulle SKP definitivt integreras i den finska regeringspolitiken – och i inkomstpöolitik som facklig ”strategi”.

SKP ”mognade” också vid mitten av 60-talet – från sina annorlunda utgångspunkter – till att acceptera samma process. Partiet hade varit utestängd från regeringsdeltagande sedan 1948 och i fackföreningsrörelsen hade det – trots sin samarbetsvillighet – blivit helt överkört av Vihtori Rantanens junta. Inom partiet hade det sedan 1956 gradvis vuxit fram en anti-stalinistisk ”förnyargrupp” som alltmer höjt rösten för en ”nationell”, ”demokratisk” och ”fredlig” väg till socialismen och i dess ögon förutsatte detta framför allt politiskt och fackligt samarbete med SDP. ”Förnyarlinjen” hade mycket stort stöd framför allt bland partiets fackliga förtroendemän. Även om ”förnyarna” såg vägen till socialismen huvudsakligen som en parlamentarisk process, där fackföreningarnas revolutionära massaktioner spelade en underordnad roll, gav fackföreningskommunisterna dem starkt stöd. Deras kandidat till partiordförande var Byggnadsarbetarförbundets ordförande Aarne Saarinen och han valdes med majoritetsröster till SKP:s nya ledare våren 1966. Snart därefter trädde SKP in i en ”folk-

frontregering” tillsammans med SDP, Bondeförbundet och den lilla TPSL. Nu ”mognade” förutsättningarna för facklig återförening. Saarinen och Väinö Leskinen förhandlade fram en ”tvåpartirekommendation”, som samtidigt satte slutpunkt för Vihtori Rantanens tioåriga maktperiod i SAK. Hans efterträdare blev Niilo Hämmäläinen, som hade redan några år lett den socialdemokratiska oppositionen inom organisationen. Detta öppnade vägen för SDP:s och SKP:s fortsatta samarbete för att slutföra återföreningen.

Efter SAK:s kongress 1966 bildade man en ”sekreterargrupp”, där SAK och de oberoende förbunden var representerade. SAJ vägrade i början att delta, men när avslöjandet av CIA-skandalen ledde till att dess största förbund (Sjömansunionen, Elektrikerförbundet och Boktryckarförbundet) lämnade organisationen, betydde SAJ:s bojkott inte längre så mycket. SDP bestämde sig så småningom att överge SAJ, i takt med att dess inflytande i SAK växte. TPSL:s fackliga förtroendemän började strömma tillbaka till SDP. Våren 1969 hade man kommit så långt att SAK, de oberoende förbunden och förbunden som lämnat SAJ skickade ut en kallelse till den nya enhetliga fackliga centralorganisationens konstituerande kongress i juni.

17 juni 1969 bildades den nya SAK. Till ordförandetrojkan valdes Niilo Hämmäläinen (SDP), Arvo Hautala (SKP) och Mikko Laaksonen (SDP). Styrkeförhållandena i styrelsen blev 14-8 till SDP:s fördel (även om två ledamöter som formellt fortfarande tillhörde TPSL räknades som SDP:are). Så genomfördes samlandet av fackföreningsrörelsen under ett tak. Året därpå lade SAJ ned sin verksamhet.

Återföreningen som – utifrån motsatta utgångspunkter – stöddes av såväl arbetarna som arbetsgivarna, blev verklighet. Men vems intressen och målsättningar tjänade den nya centralorganisationen bäst? Villkoren för återföreningen hade framförhandlats av SDP:s och SKP:s ledningar och kompromisserna mellan dem bestämde innehållet och resultatet av processen. Frågor som hade varit stora tvisteämnen i förhandlingarna – till exempel SAK:s nya program, demokratisering av stadgarna och formerna för sammanslagningen på förbunds nivå – lämnades öppna eller formulerades i mycket vaga ordalag. Stadgeförslaget som antogs av den konstituerande kongressen, lämnade demokratiseringsreformen och även proportionalitetsprincipen helt beroende på ledningens goda vilja. Programförslaget som slutligen antogs 1971 var lika vagt. Sammanslagningsprocessen på förbunds nivå mötte stora problem och visade snart att verkligheten kan bli helt annorlunda än riktlinjerna på papper. Frågan om vems intressen den nya SAK skulle komma att tjäna förblev alltså tills vidare också öppen. Men redan det att återföreningen i praktiken genomfördes av två partiledningar efter sina parlamentariska styrkeförhållanden, och inte av medlemmarna ”på fältet” enligt de verkliga styrkeförhållandena och åsikterna där, var dåligt omen. Tesen att den nya SAK var en stor seger för medlemmarna måste markerats med frågetecken.

Enhetens fallgropar

Den nya SAK ställde sig i den konstituerande kongressen målsättningen att i närmaste framtiden organisera minst 500 000 medlemmar. Men i början av 70-talet strömmade tiotusentals nya medlemmar i den nya återförenade centralorganisationen och i dag närmar sig medlemsantalet enmiljonsstreck. När ordföranden slog ner klubban i bordet sjuttonde juni 1969, gav han starttecknet för bildandet av Finlands överlägset största och starkaste massorganisation.

Men – ännu en gång – SAK:s enorma organisatoriska styrka var en sak och frågan om hur den styrkan användes mot arbetsgivarna, för medlemmarnas intressen, var en helt annan sak. Det återstod att se, hur stort inflytande över de några hundra funktionärerna de väldiga medlemsmassorna hade.

Den nya SAK var inget ”oskrivet blad” som kunde ha fritt och villkorslöst format sin egen organisationspraxis. Tvärtom bildades den av förbund och personer som hade i bagaget en väldig barlast från två årtiondes organisatoriska ”juntakrig”, ”pappersavdelningar”, valmanipulationer och funktionärsdiktaturer. Inbördes strider på 50- och 60-talet och de metoder som använts där var ett farligt och tungt arv, som den nya organisationens ledningar långt ifrån hade kapat sina band med. Men det var just detta – fullständig kapning av banden till den dystra närhistorien – som behövdes för att förvandla den nya SAK till en demokratisk kamporganisation i medlemmarnas intresse. Denna inbyggda motsättning inom SAK började snart visa sig och skapa nya spänningar inom organisationen.

Ett stort problemområde var SAK:s stadgar. Under ”juntakrigens” tid hade sådana saker som centralledningens närmast diktatoriska makt över förbunden, nedtrampandet av proportionalitetsprincipen i valen samt användandet av ”pappersavdelningar” och andra organisatoriska manipulationer spelat mycket stor roll i organisationslivet. Att fullständigt stänga dörren för sådana metoder genom en grundlig stadgereform hade varit det naturliga första steget mot ny medlemsstyrd SAK.

Men det visade sig snart att organisationen fortfarande var fånge i sin egen historia. Visserligen hade många förbund sedan slutet av 60-talet i viss mån reformerat sina valprocedurer åt ett något mer demokratiskt håll. Och i själva återföreningsdokumentet slogs det fast att i centralorganisationen delades ledningsposterna ”proportionellt mellan arbetarrörelsens huvudströmningar”, även om delningen återspeglade mer de parlamentariska styrkeförhållandena än åsikterna i de djupa leden.

”Demokratiseringens” gränser visade sig från början vara mycket snävt dragna. Frågan om en grundlig stadgereform sköts upp till obestämd framtid och användandet av proportionalitetsprincipen i de olika valen i centralorganisationen och förbunden förblev helt beroende på ledningarnas goda vilja. Att man utvidgade förbundens rättigheter till självständiga beslut var naturligtvis ett steg framåt, men även detta begränsades kraftigt av att en genomgående demokratisering inom förbunden också sköts upp till framtiden.

Men samtidigt som man satte snäva gränser även för den formella ”parlamentariska demokratin” i den nya SAK, tog man aldrig ens upp frågan om verklig arbetardemokrati till diskussion. Ingen delegat i den konstituerande kongressen nämnde med ett enda ord funktionärernas stora materiella privilegier eller krävde att de skulle avskaffas. Inte heller krävde någon delegat att funktionärerna borde väljas av medlemmarna och vara avsättbara om de svek förtroendet. Ingen höjde rösten för att man borde bryta funktionärernas informationsmonopol, kräva kontinuerlig information om pågående förhandlingar samt godkänna eller förkasta avtalsförslagen i beslutande medlemsomröstningar. I dessa avseenden fortsatte den nya SAK medvetet den finska fackföreningsrörelsens ”ledarcentriska” tradition.

I frågan om SAK:s programmatiska grunder godkände delegatkongressen 1971 ett nytt principprogram. Detta var ett mycket kortfattat dokument som bestod av sex huvudpunkter. Ställningstagandena uttrycktes i mycket vaga, ”runda” formuleringar om målsättningarna, men sättet och metoderna att uppnå dessa målsättningar förtegs helt i programmet. Man definierar fackföreningsrörelsen som lönearbetarnas självständiga klassorganisation för att främja deras intressen, varnar för utsuddandet av klassgränserna och avvisar statliga ingripanden i rörelsens inre angelägenheter. Men man hittar inte i programmet några konkreta slutsatser eller riktlinjer för hur man kan uppnå målsättningarna. Och under 70-talet har det visat sig allt klarare, att SAK:s ledningsbyråkrati i praktiken har motarbetat viktiga punkter i sitt eget program och hjälpt till att skrota många av sina ”egna” målsättningar.

Programmet betonar också arbetarklassens internationella solidaritet, allas rätt till arbete och acceptabel levnadsstandard, samt rätt till människovärdig levnadsmiljö. Man kräver också att

arbetarna skall skyddas mot försämrade levnadsvillkor som följd av tekniska förändringar, men tiger även här som en mussla om kampmetoder och egna konkreta alternativ. Detta har på sistone lett till att SAK har nästan helt kapitulerat inför arbetsgivarnas allt hårdare ”rationaliseringskrav”.

SAK:s helhetsmålsättningar för den framtida samhällsutvecklingen begränsas till vaga förhoppningar om ”ett mer demokratiskt samhälle”, där arbetarna också måste ha ”större inflytande”. Sambandet mellan helhetsmålet och den dagliga kampen kring sektoriella frågor förblir också höljt i dunkel. Konkreta riktlinjer för hur ”förnyelsearbetet” skall bedrivas ersätts med vaga fraser om ”samarbete med andra medborgarorganisationer”. Och SAK:s ledning talar allt oftare om deltagande ”i de statliga institutionernas arbete” på ett sätt som går rakt emot programpunkterna om klassjälvständighet och motstånd mot statliga ingripanden i fackföreningarnas ärenden.

Sammanfattande kan man säga, att principprogrammets outtalade – eller mycket vagt skisserade – framtidsperspektiv är fortsatt reformarbete inom det nuvarande samhällets ramar och genom dess institutioner ”så långt blicken når”. När det ytterst vaga principprogrammet (som det SAJ-anslutna träarbetarförbundets ledare Eero Lilja ovanligt öppenlydande kallade för ”pappersbit”) inte har kunnat ge SAK-ledningen konkreta riktlinjer för praktiskt arbete, har man varit tvungen att författa många ”kortsiktiga handlingsprogram” och ”specialprogram”. De har mycket bättre motsvarat dess strävan att gradvist förvandla sig till ett halvstatligt ”socialkontor” och olika borgerliga regeringars ekonomiska rådgivare.

På det sättet förblev SAK:s skrivna rättesnören tillräckligt vaga för att tolkas som man behagade i olika konkreta situationer. Vilka blev då de viktigaste provostenarna i organisationens konkreta politik?

Teorin och praktiken

Den nya SAK:s stora praktiska test under de första åren blev frågan om, hur dess politik utåt och inåt motsvarade de stora förhoppningar som medlemmarna hade haft om återföreningsprocessen. Redan under sina första år var man ”tvungen” att ta beslut som gav klara tecken på, hur det skulle bli i framtiden.

Det första stora praktiska problemet var att genomföra återföreningsprocessen på förbunds-nivån. Sättet att börja verkställa detta skapade de första sprickorna i den vackra bilden om SAK som en organisation som hade befriat sig från sin tunga historiska barlast och tvättat sina händer rena.

Återföreningsavtalet hade förutsatt att SAK:s styrelse skulle fungera som helhet och vara oberoende av partitaktiska intressen. Men snarare än snart visade det sig, att detta hade varit bara tomma ord – åtminstone för den socialdemokratiska majoriteten. (Detta har gett SKP:arna i SAK ett bra tillfälle att hävda att de har ”rena händer”, men deras beteendemönster i ”sina” förbund minskar avsevärt deras trovärdighet.)

Redan några månader efter återföreningskongressen förhandlade den socialdemokratiska majoriteten i SAK-styrelsen fram ett avtal med SAJ:s ledning om organisationens upphörande – i sitt eget namn och bakom ryggen av SKP-gruppen i styrelsen. Detta avtal förstärkte klart SDP:s ställning i SAK, men kränkte samtidigt återföreningsdokumentets löfte att hela SAK:s styrelse skulle fungera som kollektiv ledning och spela med ”öppna kort”.

Illusionerna om att den nya SAK skulle fungera helt demokratiskt havererade slutgiltigt under den långa och komplicerade processen att sammanslå de konkurrerande förbunden. Där skrotade SDP-gruppen inom SAK – nästan enhälligt – de ”spelregler” som man hade fast-

slagit i återföreningsavtalet och garanterade med sin skrupelfria taktik en socialdemokratisk majoritet i de flesta sammanslagna förbunden och i hela SAK.

Det grövsta exemplet på detta var sättet att sammanslå de två träarbetarförbunden. Den ökända ordföranden för det SAJ-anslutna träarbetarförbundet, Eero Lilja lyckades att åstadkomma den skickligaste uppvisningen under sin långa karriär som ”juntaman”. Först lyckades han att få sitt – med åtskilliga pappersmedlemmar förstärkta – förbund in i SAK, mot återföreningsavtalets bestämmelser, och sedan kunde han fördröja sammanslagningen med det betydligt större SAK-förbundet tillräckligt länge för att med sitt juntamaskineri erövra makten i det nya enade förbundet.

Det gangsterliknande sättet att slutföra återföreningen var dock inte den enda fläcken i den nya SAK:s demokratiska sköld. Efter feststämningen under återföreningen återgick man till den gråa vardagen. På ordförandeposterna hade det valts två socialdemokrater (Niilo Hämäläinen och Mikko Laaksonen) och en kommunist (Arvo Hautala från partimajoriteten). På styrelseposterna satte 14 socialdemokrater, varav två från TPSL och 8 kommunister. Denna strikt partipolitiska delning av ledarposter kan inte anses vara något perfekt exempel av facklig demokrati, men den var åtminstone ett stort steg framåt från det lilla TPSL:s minoritetsdiktatur i SAK och SDP-högerns motsvarande diktatur i SAJ. Men vid återföreningen hade man särskilt starkt betonat att den nya ledningen skulle fungera kollektivt som en enhet. Just detta sprack direkt när det första stora eldprovet kom.

Den största och vackraste

Redan i mitten av 60-talet när SDP bytte politisk kurs, ställde det sig målsättningen att bli Finlands ledande politiska parti. I slutet av årtiondet hade partiet på regeringsnivån tagit långa steg mot målet, men för att trygga sin ställning var det nödvändigt att uppnå likadan stabil hegemoni inom fackföreningsrörelsen som SAP hade i Sverige.

Hegemonin var nödvändig för att kunna binda fast SAK vid det inkomstpolitiska avtals-system¹⁷ som ”folkfrontregeringen” drev genom. SDP var tvungen att bevisa borgerligheten att partiet var kapabelt att disciplinera fackföreningsrörelsen och förvandla SAK till socialdemokratins landsomfattande stöttepelare och valmaskineri.

En sådan hegemoni förutsatte också att SAK leddes av en man som kunde med alla medel driva genom sin linje – trots gemensamt överenskomna ”spelregler” – och vid behov hålla sina motståndare helt utanför beslutsfattandet. En sådan man var den nya SAK:s första ordförande Niilo Hämäläinen.

De flesta kommunistiska fackföreningsledarna inom SAK tillhörde majoritetsfalangen i sitt parti och hade under den första tiden efter återföreningen ett ganska naivt förtroende för ”demokratisk och kollektiv ledning” i styrelsen och en ärlig samförståndsanda över parti-gränserna. SAK:s andra ordförande Arvo Hautala (SKP) representerade särskilt klart detta synsätt.

När SKP:arna i SAK fortsatte att försvara sitt samspel med SDP, var det förstås inte bara fråga om naivitet. SKP satt ju tillsammans med SDP i ”folkfrontregeringen” som tillämpade

¹⁷ Det nya inkomstpolitiska systemet började planeras och förberedas redan vid mitten av 60-talet genom täta kontakter, möten och förhandlingar mellan olika politiska fackliga och arbetsgivarorganisationer, statliga institutioner och tjänstemannagrupper, ekonomiska intresseorganisationer o.s.v. Syftet var att skapa ett gigantiskt nätverk för planering, verkställande och uppföljning av systemet, som ”skulle omfatta all inkomstbildning i samhället” (utom kapitalbildningen) och också kontrollera prisbildningen (fast det blev inte så mycket av det). Systemet sjösattes under Mauno Koivistos första regering 1968-1970 och de första ”inkomstpolitiska helhetsavtalen” trollades fram under Keijo Liinamaas ledning.

strikt inkomspolitik. Det var inget läge för fackföreningskommunisterna att bygga opposition inom SAK och ännu mindre att stöda strejker och andra massrörelser.

Så länge som SKP:arna i SAK satt tysta i båten och hjälpte till att ”lugna ner” sina anhängare, kunde även SDP:arna välsigna deras agerande och upprätthålla bilden av ”jämbördigt samarbete” – samtidigt som de bakom kulisserna fortsatte att verka för att uppnå fullständig hegemoni inom fackföreningsrörelsen.

Men inom SKP uppstod allt större tryck mot partiledningen som deltog i ”folkfrontregeringarna” sen 1966. Den ”taistoitiska” partiminoriteten som från 1968 började agera offentligt mot partilinjen, växte allt starkare, erövrade nya fackliga positioner på basnivån och spelade viss roll i vågen av vilda strejker. Detta hot tvingade ”majoritetskommunisterna” i SAK att – först i ord och sedan i handling – skifta till ”hårdare linje”. Den socialdemokratiska styrelsegruppen kunde på inga villkor tolerera sådan uppstudsighet och den vackra ”samarbetskulissen” sprack direkt. Niilo Hämäläinen och hans partikolleger tog av silkeshandskarna och började använda järnåven.

SAK – det är jag

De inkomspolitiska helhetsavtalen i slutet av 60-talet – de s.k. Liinamaa-avtalen” – satte extremt snäva gränser för den finska arbetarklassens löneutveckling och bakband deras händer i en situation där arbetsgivarna skördade stora devalveringsvinster, och inflationen fortsatte i smyg i olika former trots regeringens ”priskontroll”.

Trycket i arbetarleden växte snabbt och ledde till en våg med vilda strejker. Mot slutet av 1970 var situationen – framför allt i stora och starka förbund, som i metall – sådan att även förbundsledningarna började tala om stridsåtgärder. Under hösten strömmade det in allt hårdare avtalskrav från ”fältet” och även SAK fick lägga fram högre lönekrav än de föregående åren. SKP:arna i SAK-styrelsen gjorde misstaget att tro att de högre lönekraven var allvarligt menade och offentliggjorde dem för medlemmarna. De fick snart lära sig en nyttig läxa. SDP var nämligen hårdare bunden till strikt inkomspolitisk lönereglering än någonsin, och kunde inte tolerera några idéer om en aktiv och kämpande fackföreningsrörelse.

Niilo Hämäläinen drog radikala slutsatser av sina SKP-anslutna kollegors ”lösmunthet” (De hade ju avslöjat avtalsförslagen till medlemmarna). Och straffet kom blixtnsnabbt. Samspelet i SAK-styrelsen avbröts direkt och därefter fick SKP:arna i styrelsen följa avtalsförhandlingarnas gång genom att läsa tidningarnas knapphändiga uppgifter om hur långt deras socialdemokratiska kolleger hade kommit.

I december 1970 kunde tidningarna berätta att SAK hade accepterat president Kekkonens medlingsbud till nytt avtal. Detta s.k. UKK-avtalet¹⁸ var i varje avseende så mycket sämre än SAK:s ursprungliga krav, att många förbund på rak arm förkastade det, vilket ledde till stora förbundsstrejker våren 1971. Inom SAK började den socialdemokratiska majoritetens envälde, eller egentligen Niilo Hämäläinens envälde. Under de följande åren kunde han med gott samvete ha proklamerat: ”SAK, det är jag”.

Storstriderna 1971

SAK-ledningens välsignelse för UKK-avtalet skapade en så stark reaktion bland medlemmarna, att SKP:s fackliga ledare inte längre kunde stå emot, utan blev tvungna att själva försöka ställa sig i spetsen för kampen. En sådan tvärvändning underlättades av att taistoiternas växande tryck i leden fick de (majoritets)kommunistiska ministrarna att ställa

¹⁸ UKK-avtalet fick sitt namn efter president Urho Kaleva Kekkonen, som var dess främsta pådrivare.

krav som de socialdemokratiska och borgerliga regeringskollegerna inte kunde anta. Partiet kastades ut ur regeringen – för första gången sen 1966.

På det sättet fick SKP ”fria händer” att ställa radikala krav som skulle återupprätta dess befläckade rykte bland militantare arbetare. Vägvisaren för deras nya linje blev byggnadsarbetarförbundet med sin kommunistiska majoritet. Förbundet förkastade UKK-avtalet och gick vintern 1971 i strejk.

Byggarbetarförbundet var dock inte det enda större förbund som beslutade att strejka. Även SAK:s största medlemsorganisation, det SDP-ledda metallarbetarförbundet nobbade UKK-avtalet och proklamerade att man ”valde kampens väg”. Detta ledde till de största samtidiga strejkerna sen 1956. Vad var det som hade hänt?

Metallstrejken 1971 var ett exempel på att arbetarnas motstånd mot den inkomstpolitiska strypsnaran hade blivit så stark att även de mest inbitna socialdemokratiska klassarbetsbyråkraterna inte kunde ignorera den. På samma sätt som SKP:s majoritetsfalang var rädd för oppositionen i partiet, befarade SDP att dess hegemoniambitioner skulle hotas om arbetarna skulle börja tro att SKP var ”det enda kamppartiet”. SDP:s ställning var särskilt farlig just i metallarbetarförbundet, där dess majoritet var mycket knapp och medlemmarna traditionellt var stridsvilliga.

Ordförande i Metallarbetarförbundet var Sulo Penttilä, en gammal erfaren ”juntaman” och antikommunistisk byråkrat. Han var känd som en inbiten motståndare av strejker och andra massrörelser bland medlemmarna. 1971 var dock ett valår inom metallarbetarförbundet och Penttilä insåg, att det enda sättet att undvika valnederlag var att ”lätta på trycket” genom att ta ut förbundet till strid. Men detta skulle göras på ett sätt som både skulle förbättra ledningens rykte bland medlemmarna och bevisa för dem att ”kampen inte lönar sig”. Detta kunde göras genom att först trötta ut medlemmarna i en lång strejk och sen skriva på ett avtal långt under nivån av de ursprungliga kraven.

Penttiläs uttrötningstaktik lyckades över alla förväntningar. Alla medlemmar i förbundet togs ut i strejk, i stället för att använda ”vandrande strejker” i de mest strategiska punkterna. Resultatet blev sju veckors tung kamp, som gradvist tömde strejkkassorna och dödade kampmoralen. Ledningen ställde gång på gång till medlemsomröstning förslag som bara skilde sig marginellt från arbetsgivarens bud. Till slut ledde denna taktik till önskat slutresultat. En knapp majoritet röstade för ett bud som i allt väsentligt låg i nivå med UKK-avtalet. Strejken avslutades och medlemmarna återupptog – kraftigt demoraliserade – arbetet.

Penttiläs dubbelstrategi hade fungerat. Han hade både ”bevisat” sin vilja att gå till masskamp och aktivt medverkat till att kampen inte gav nämnvärda resultat. Efter metallstrejkens slut vågade inte heller byggnadsarbetarförbundets kommunistiska ledning att ensam fortsätta kampen. De skrev på ett avtal som var misstänkt likt UKK-avtalet, som de så bittert hade fördömt. 70-talets dittills största strejkvåg var slut, men den lämnade djupa spår i fackföreningsrörelsens ledning och medlemskap.

Lag och ordning

Den socialdemokratiska majoriteten inom SAK drog långtgående slutsatser av strejkvåren 1971. Niilo Hämmäläinen och hans stab godtog visserligen Penttiläs ”hasardspel” som ett nödvändigt ont för att garantera fortsatt socialdemokratisk majoritet i metallvalen. Men i övrigt hade de fått nog med all masskamp och ”uppror”.

De tyckte helt enkelt att det var hög tid att skapa ”lag och ordning” i fackföreningsrörelsen. Detta betydde bl.a. följande saker:

1) Monopoliseringen av SAK:s avtalsförhandlingar i händerna på Niilo Hämmäläinen och hans socialdemokratiska stab – som för första gången hade använts i samband av UKK-förhandlingarna – upphöjdes till permanent praxis.

2) SAK förstärkte sitt grepp över medlemsförbunden och började sträva efter att reducera deras rätt till att själva bestämma över sina aktioner

3) SAK startade en kampanj och hetsjakt mot vilda strejker och satsade hela sin auktoritet på att kväsa dem.

Bland medlemmarna i SAK drog man dock i många avseenden motsatta slutsatser från strejkvårens erfarenheter. SAK-ledningens negativa hållning till masskamp och bundenhet till UKK-avtalet förstärkte uppfattningen att man inte kunde vänta att centralorganisationen skulle leda kampen. Allt fler började anse att medlemmarnas intressen bäst kunde tryggas genom förbundsvisa strider – eller lokala aktioner. Under de följande åren fick dessa lokala strejkaktioner allt större omfattning. De användes både till att ”sätta fart” på pågående förhandlingar och till att förbättra lokala avtalsvillkor efter att de centrala avtalen blivit färdiga.

Hämmäläinens två sista år som SAK:s ordförande – 1972-1974 – präglades av dramatiska konflikter mellan dessa två motsatta krafter. I ena hörnan stod SAK:s ledarklick, som agerade allt mer diktatoriskt mot medlemmarna, sökte stöd från den borgerliga staten och identifierade sig allt närmare med regeringspolitiken. I andra hörnan stod medlemsmassorna, som blev allt medvetnare om sin samlade styrka och allt mindre rädda att gå ut i vilda konflikter. Den första stora konfrontationen mellan dessa kom våren och sommaren 1972.

SAK som strejkbrytare

Våren 1972 framförhandlade Hämmäläinen – utan att bry sig om SAK:s officiella styrelse – ett nytt centralt ”helhetsavtal” med arbetsgivarförbundets ordförande Timo Laatonen. Avtalet döptes officiellt till H-L-avtal (Hämmäläinen-Laatonen), men bland SAK:s medlemmar gavs förkortningen en annan tolkning: Helvetin Laiha sopimus (helvetes lågt avtal). Smeknamnet var minst sagt träffande, ty det fanns en avgrundsdjup klyfta mellan avtalet och de krav som strömmat in från medlemsleden.

Trots starka reaktioner från ”fältet” var det i slutändan bara de traditionellt stridsvilliga hamnarbetarna i hamnarna vid Bottniska viken, som gick i öppen kamp mot avtalet. Den socialdemokratiska ledningen i deras förbund (AKT) skrev på ett avtal enligt H-L-modellen, vilket utlöste vild strejk längs hela västkusten. Hamnarbetarna fick mot sig en ”enad front”, bestående av det egna förbundet, SAK, arbetsgivarna och regeringen.

De hade sen gammalt haft dåliga erfarenheter av centralorganisationen och sin egen förbundsledning. 1949 hade statsmakten och SAK:s ledning tillsammans krossat deras strejk, uteslutit Transportarbetarförbundet från SAK och slutligen krossat hela förbundet. Sedan hade man bildat ett nytt förbund – med garanterad socialdemokratisk ledning – nämligen AKT. Förbundsledningen hade år efter år styrt med diktatoriska metoder över sina mycket radikala medlemmar.

När hamnarbetarna vid Bottniska viken nu förkastade avtalet och gick i vild strejk, upprepades den gamla historien igen. AKT:s ledning fördömde strejken och avskedade de strejkande avdelningarna. SAK:s ledning fördömde strejken och var aktivt med att organisera strejkbryteri i hamnarna. Staten hjälpte till genom ständiga polisprovokationer. Hamnarbetarna, som fick kämpa ensamt mot denna mäktiga ”enhetsfront”, kunde inte i längden stå emot trycket, utan fick ge upp sina krav och skriva på SAK:s ”medlingsbud”. Men arbetsgivarna nöjde sig inte med detta, utan passade på att rensa ut de ”besvärligaste” arbetarna.

Den galna våren 1973

Efter ”lag och ordningssommaren” 1972 följde ”den galna våren” 1973, som de borgerliga massmedierna kallade den nya strejkvågen. I avtalsrörelsen 1972 hade man lyckats få metallarbetarförbundet att agera ”vägvisare” och skriva på H-L-avtalet – trots att den överväldigande majoriteten av medlemmarna var mot. Men nu provade arbetsgivarnas centralorganisation (STK) en ny taktik. I stället för centralt avtal skulle man tvinga SAK-förbunden var för sig att anta STK:s avtalsnivå.

Detta visade sig dock vara svårt att uppnå. Trycket från leden var återigen så högt, att många förbund hellre gick i strejk än godtog ”nytt Helvetes Lågt avtal”. Under våren genomförde bland andra banktjänstemännen, statens och kommunernas tekniska arbetare samt bussförarna strejker som gav högre lönehöjningar än genomsnittet. Dessutom ledde många lyckade lokala strejker till betydande löneglidning, vilket gjorde både SAK och arbetsgivarna djupt bekymrade.

Den galna våren ledde SAK:s socialdemokratiska ledning och STK till en långtgående samsyn om ”sund arbetsmarknadspolitik”. De samlades kring ett gemensamt förhandlingsbord för att enas om gemensamma åtgärder för att rädda denna ”sunda arbetsmarknad” från ”anarkins fara”. En ”mycket bred” samling av ”bekymrade” arbetsmarknadsdignitärer drogs sommaren 1973 till dessa diskussioner – allt från SAK:s Niilo Hämäläinen till STK:s toppar och den statliga inkomstpolitikens teknokrater. Man uppnådde en rörande enighet om att ”något borde göras för att återupprätta arbetsmarkadens spelregler” och för att tvinga den fackliga rörelsens medlemmar att ”respektera avtalen” (även om dessa medlemmar under inkomstpolitikens tidsålder hade väldigt litet att säga till).

Resultatet av sommarens förhandlingar blev att man tillsatte en särskild kommitté och ett antal gemensamma arbetsgrupper för att ta fram förslag till ny lagstiftning och ”organisatoriska åtgärder” för att återupprätta ”arbetsmarknadsdisciplinen”. SAK:s ledning hade tagit ett långt steg mot en roll som arbetsmarknadspolis.

Vi sitter alla i samma båt

Inför avtalsrörelsen 1974 hade både SAK:s ledning och arbetsgivarorganisationerna bestämt att de, efter mellanspelet 1973, skulle sträva efter centralt helhetsavtal. Niilo Hämäläinen, som fick allt hårdare kritik inom SAK för diktatorisk ledarstil, satsade hela sin auktoritet på att göra ännu en tjänst ”för samhällsfreden” genom att förhandla fram ett tvåårsavtal med lägsta möjliga lönehöjningar.

Energikrisen hösten 1973 och den kapitalistiska världsekonomis annalkande lågkonjunktur skapade bästa möjliga förutsättningar att propagera för ett ”måttligt” tvåårsavtal. Massmedia, regeringen (där SDP och Centerpartiet deltog), och SAK:s socialdemokratiska ledning sjöng hela vintern samma gemensamma visa om ”måttlighet”, ”gemensamt ansvar” och ”samhällssolidaritet” för att ”lösa krisen”. Propagandatesen att ”vi sitter alla i samma båt” stöddes reservationslöst av SAK:s socialdemokratiska ledning – och de gjorde allt för att övertyga medlemmarna om detta.

Trots att världsekonomin var på väg in i depression, var arbetslösheten i Finland fortfarande relativt låg och arbetarklassen var långt ifrån demoraliserad. Strejkvågen 1973 hade gett fackföreningsrörelsens medlemmar nyttiga kamperfarenheter och de hade med framgång försvarat sina reallöner genom löneglidning. Därför gjorde kriskampanjen inget större intryck på arbetarna, utan inkomstpolitiska förhandlingar under ledning av Seppo Lindblom blev en hård nöt att knäcka.

Under avtalsrörelsen organiserades ett stort antal varningsstrejker för att ”sätta fart på förhandlingarna” och vissa lokalorganisationer krävde till och med generalstrejk. SAK:s ledning lyckades dock ännu en gång övertala det största förbundet, Metallarbetarförbundet, att agera ”vägröjare” för Lindbloms förslag till ”helhetsavtal”, men Metalls ordförande Sulo Penttilä blev tvungen att egenmäktigt köra över sina medlemmar för att kunna skriva på – i provomröstning hade 65% förkastat förslaget. Det samma hände i många andra förbund, medlemsmajoriteten var emot men ledarna skrev på.

Till slut fick SAK:s (socialdemokratiska) styrelsemajoritet använda sitt yttersta vapen – att upphäva förbudens förhandlingsrätt och koncentrera det i sina egna händer. Lindbloms lönemässigt ytterst måttliga tvåårsavtal klubbades genom, men detta kostade mycket – inte bara för medlemmarna utan även för ledningen. Förtroendet för SAK-styrelsen sjönk till nästan noll. Niilo Hämmäläinen blev en symbol för SAK:s förfall och hans användbarhet var förbrukad. Medlemmarna uttryckte sina åsikter om avtalet med cirka ett tusen lokala strejker.

Den heliga alliansen i aktion

Vid sidan av SAK:s avtalsrörelse uppstod det också andra spektakulära konflikter, som på ett exemplariskt sätt belyste karaktären av ”den heliga alliansen” mellan SAK-ledningen, statsapparaten och det inkomstpolitiska maskineriet. Samtidigt återspeglade de också den växande kampviljan och aktiviteten hos många tjänstemanna- och funktionärsorganisationer som stod utanför ”blåstallsfacket” SAK. Den tekniska personalen inom Finlands radio och TV (som tillhörde Teknikernas centralorganisation, STTK) gick våren 1974 i strejk för att avskaffa löneklyftan mellan sig och en del andra motsvarande grupper. Deras strejk började precis när ishockey-VM skulle visas i TV. Denna timing skapade en hysterisk reaktion hos alla vänner av ”samhällsfred”. SAK:s och Metalls ledare, Hämmäläinen och Penttilä smutskastade på alla tänkbara sätt de strejkande teknikerna och SAK gav ”sina” tekniker grönt ljus för att agera strejkbrytare. Radions VD, socialdemokraten Erkki Raatikainen (stödd av sin sovjetiska kollega) värvade också aktivt strejkbrytare. President Kekkonen trädde också in i denna gemensamma front för strejkbryteri (och fick under de följande åren göra det allt oftare).

Denna heliga allians lanserade helt nya begrepp – som ”små nyckelgrupper” och ”privilegierade smågrupper” – för att skapa fientlighet hos ”blåstallsarbetare” mot den växande fackliga aktiviteten bland tekniker och tjänstemän. SAK:s ”solidaritet” med ”samhällsfred” och radioledning hjälpte dock inte dess ” eget ” teknikerförbund, som strejkade ett år senare. Radioledningen krossade deras strejk på precis samma sätt som man 1974 använde mot STTK-anslutna tekniker.

Händelserna under våren 1974 fick två viktiga konsekvenser. Tanken om att lagstifta om obligatorisk medling utformades till en konkret plan i diskussioner mellan riksdemolaren Paavola och de fackliga centralorganisationerna. Och hedersdoktor tillika SAK-ordförande Niilo Hämmäläinen tyckte att han hade gjort tillräckliga insatser för ”samhällsfreden” och aviserade sin avgång i den kommande kongressen.

Fackföreningsrörelsen och den finska kapitalismens kris

Under SAK-kongressen 1974 avgick Niilo Hämmäläinen och efterträddes av lokförarförbundets ordförande Pekka Oivio. Ordförandebytet skedde ungefär samtidigt som den internationella depressionen på allvar började drabba den finska kapitalismen och försvaga dess ställning. Arbetsgivarorganisationerna behövde nya vapen för att kunna driva genom sina lösningar i produktionen och i hela samhället.

Depressionen 1974-76 krympte ordentligt de internationella marknaderna och ställde borgerligheten i alla kapitalistiska länder inför likartade problem. När världsmarknaderna slutade expandera, blev det omöjligt för *alla* länder att samtidigt öka sin export och garantera

stabil ekonomisk tillväxt. Nu fick de härskande klasserna i varje land slåss för att öka eller åtminstone bevara sina marknadsandelar. De försökte till varje pris skaffa sig nya konkurrensfördelar.

I praktiken betydde detta att borgerligheten i varje land med ljus och lykta fick söka metoder att minska inflationen, stoppa höjningen av lönekostnaderna, rationalisera bort största möjliga antal arbetare och utnyttja den kvarvarande arbetskraften effektivare. Från mitten av 70-talet har borgerligheten i alla länder prioriterat nedskärning av sociala förmåner och tjänster, ny fördelning av sociala kostnader så att arbetarna själva betalar större andel samt kanalisera en större andel av de statliga utgifterna till olika slags exportstöd. På dagordningen står också en större industriell "reservarmé" i form av högre arbetslöshet. I många länder har man "löst" detta genom att främst angripa invandrararbetarnas och kvinnornas jobb, men arbetslösheten har i många länder ökat så kraftigt att den hotar *alla* arbetargrupper.

När det gäller att minska lönekostnaderna har borgerligheten i olika länder använt två olika strategier – eller i vissa fall en kombination av båda. Den första strategin grundar sig på att skapa en omfattande inkomstpolitisk apparat som knyter de fackliga organisationerna och deras byråkratier till statsapparaten och urholkar den fria förhandlings- och konflikträtten så mycket som möjligt. Målet är att göra de fackliga organisationerna till "arbetsmarknads-poliser", som snällt godtar de inkomstpolitiska avtalen och vid behov disciplinerar sina medlemmar med hårda tag. Men parallellt med denna "integrationsstrategi" har borgerligheten i många länder medvetet försökt försvaga fackföreningarna så mycket som möjligt och varit beredd att slå ned de stridsvilligaste facken.

För de finska kapitalisterna har många av dessa problem blivit speciellt akuta. De viktigaste industribranscherna är ytterst exportorienterade, enheterna är ofta ganska små och teknologiskt efterblivna jämfört med konkurrenterna. Inflationstakten är internationellt sett mycket hög, arbetarklassen är traditionellt mycket kampvillig och strejkar mycket. Det politiska systemet är på många sätt instabilt. Alla dessa faktorer har tvingat de finska kapitalisterna att pröva många "okonventionella" lösningar på sina problem. Samtidigt har man börjat att på ett selektivt sätt använda allt hårdare metoder för att återupprätta "lag och ordning" bland de radikalaste delarna av fackföreningsrörelsen.

Den finska borgerlighetens möjligheter att använda "integrationstaktik" för sina intressen genom att tvinga arbetarklassen att anpassa sig till dessa är internationellt sett mycket goda. De båda huvudriktningarna inom arbetarrörelsen klassas numera som "rumsrena" regeringspartier (vilket är ganska unikt inom det kapitalistiska Europa). Både SDP och SKP har – på grund av rådande styrkeförhållanden och sina förödande konflikter på 40-, 50- och 60-talet – tvingats att samarbeta med varandra. Och viktigast av allt är de i dag reservationslöst beredda att delta i administrationen av den finska kapitalismen på regeringsnivån. (En stark oppositionsgrupp inom SKP har dock stora invändningar mot resultatet av samarbetet.) Från borgerlighetens synvinkel har de båda stora arbetarpartiernas deltagande i regeringssamarbetet gett klart positiva resultat, ty det har möjliggjort fackföreningsrörelsens fastbindande vid inkomstpolitiken och dess förhandlingsmodell. Detta fungerade relativt friktionsfritt 1966-71, men därefter tvingades SKP att ta "time out" från regeringssamarbetet på grund av sina interna motsättningar. Detta var dock bara tillfälligt, och i mitten av 70-talet hade situationen återigen mognat för en ny "folkfront" – mot den finska arbetarklassens intressen. SDP hade efter sin politiska "vändning" i mitten av 60-talet medvetet strävat efter att bli den finska kapitalismens politiska VD och att erövra en obestridd hegemoni inom den politiska och fackliga arbetarrörelsen. Partiet har även på 70-talet haft samma ambition, men dess ledning har fått konstatera, att man realistiskt sett kunde försvaga SKP:s ställning inom arbetarrörelsen bara gradvist, på lång sikt. Tills dess var man tvungen att samleva och samarbeta med konkurrenten i såväl politiska som fackliga arbetarrörelsen. Åren 1971-74, då SKP var

utfrys, ökade bara stödet för det – speciellt i den fackliga rörelsen. SDP blev tvungen att försöka ”stabilisera” läget och började åter inrikta sig på samarbete (visserligen på sina villkor) för att dra SKP med ”i ansvaret”. På den politiska nivån ledde detta till nya folkfrontsregeringar 1975-76 och 1977-?. I fackföreningsrörelsen bytte man ordförande i SAK från Hämäläinen till Oivio. Den förre hade med sina diktatoriska fasoner och sin utfrysningspolitik gjort sig omöjlig i de kommunistiska fackföreningsledarnas ögon, medan Oivio medvetet skapade en bild av sig som en ”demokratisk” och ”samarbetsvillig” ledare för att bygga nya broar till SKP. Man kan också klart se att denna inriktning låg i linje med de mest klarsynta arbetsgivarledarnas tänkande. De förstod mycket väl hur viktigt det var att dra SKP med till ”samhällsansvar” och att få *hela* ledningen av fackföreningsrörelsen bakom inkomstpolitiken.

Även för SKP:s majoritetsfalang hade förutsättningarna för ett nytt inträde i regerings-samarbetet mognat. Under partiets oppositionsår hade majoriteten lyckats stabilisera sin ställning och avvärja hotet från ”taistotoppositionen”. Den hade fått en klarare bild av hur svårt det var att ta över makten från SDP i SAK:s ”jämviktsförbund” – för att inte tala om hela SAK. Organisationstekniken hade under flera årtiondens tid utvecklats till perfektion. Därför var majoritetskommunisterna i SAK mer positiva än några andra i partiet till att återupprätta samarbetet med SDP – dock nu utan några ”realistiska” krav eller försök att höja sig till SAK:s ledande kraft.

Denna utveckling återspeglade en lång utveckling av de majoritetskommunistiska fackföreningsmännen till en integrerad del av SAK:s byråkrati. De hade gradvist börjat identifiera sig med den och dess målsättningar, på samma sätt som SKP-anslutna riksdags- och kommunalpolitiker i allt högre grad såg de institutioner där de arbetade som sin naturliga miljö – och som en möjlig väg till permanenta befattningar i administrationen. Med andra ord hade SKP:s fackliga ledare tröttnat på att vara eviga oppositionella, ens av taktiska skäl. De flesta av dem trodde inte längre på partiets traditionella metod att år efter år försöka vädja till massorna förbi SDP eller starta strejker med oviss utgång. Skärpningen av den finska kapitalismens kris vid mitten av 70-talet, det väldiga trycket att ”ta större samhällsansvar”, SDP:s nya samarbetsinbjudningar och SAK:s byte av ordförande gav SKP ett nytt tillfälle att bevisa sin duglighet som samarbetspartner. Dörrarna öppnades för partiet ”för att ta sin del av ansvaret”, först inom SAK och litet senare på regeringsnivån.

SAK under Oivios ledarskap

Hur har SAK fungerat i praktiken under de gångna fyra åren sen 1974? När Oivio höll sina första tal, tyckte många att dessa signalerade en viss ändring i SAK:s profil i två avseenden. För det första lovade han att man efter djupfrysade förhållanden under Hämäläinen skulle skapa ett nytt samarbetsförhållande med SKP:arna och att man skulle förstärka organisationsdemokratin. För det andra använde han betydligt ”hårdare” språk – eller åtminstone mer ”proletär” fraseologi – än Niilo Hämäläinen med sin ”hedersdoktoridentitet”. Men frågan är om SAK under Oivio verkligen utvecklats till en mer demokratisk och kämpande organisation?

I fråga om facklig demokrati beror svaret på hur man definierar begreppet. För SDP, och till stor del även SKP-anslutna fackliga ledare, är demokratin säkrad när man delar posterna i de ledande organen enligt proportionalitetsprincipen mellan de största arbetarpartierna och när båda får delta i besluten. Men frågan om facklig demokratisering kan också ses som en mycket djupare process, där man i grunden förändrar förhållandena mellan ledar- och funktionärsgruppen och de djupa leden.

För att kunna göra det måste man bryta ned byråkratins informationsmonopol och materiella privilegier, göra alla funktionärer valbara och ansvariga inför medlemmarna, inför

avtalsrörelser och andra viktiga förhandlingar organisera breda medlemsdiskussioner om hur kraven ska formuleras samt genomföra bindande medlemsomröstningar om avtalsbudet.

Om man granskar SAK:s praxis efter 1974 i ljuset av proportionalitetsprincipen i valen och deltagandet i beslutsfattandet, kan man se vissa skillnader mellan Hämäläinen-perioden och dagens ledning. SDP:s och SKP:s samspel på styrelsenivån har fungerat bättre, båda grupperna har i regel deltagit i avtalsförhandlingarna och proportionalitetsprincipen har sakta men säkert vunnit terräng även på förbunds-nivån. Har den socialdemokratiska fackföreningsledningen blivit mer demokratisk? Har de båda partierna ersatt sina juntastrider om ledningsposter i förbunden med samarbete i medlemmarnas intresse? Vad är det som verkligen har förändrats?

SKP-anslutna ledare har visserligen under Oivios tid fått delta i de flesta förhandlingarna, men detta är inte i första hand bevis på en ”demokratisk sinnesändring” hos SDP:arna, utan SKP:arna har fått sitta med just på SDP-majoritetens villkor – efter att de själva har ändrat sin linje. De har fått sitta på sina stolar vid förhandlingsborden och styrelsemöten eftersom de huvudsakligen har anpassat sig till SDP-majoritetens lösningar och tagit ansvar för dessa. Och de har inte längre försökt avslöja ledningens avtalskrav för medlemmarna, som under Hämäläinens tid. När SKP:arna under revisionsförhandlingarna 1975 var tveksamma till ”supermedlaren” Liinamaas medlingsbud, straffade Oivio dem omedelbart genom att godkänna Liinamaas förslag över deras huvuden. Under de följande åren har Oivio inte haft något större behov att dela ut bestraffningar, ty SKP:arna i styrelsen har godkänt praktiskt taget alla ”måttliga” avtalsförslag: 1976, 1977 och 1979. De har också troget varit med och godkänt alla rekommendationer från Kalevi Sorsas¹⁹ ”stimuleringsregering” att avstå från avtalad kompensation för inflation, uppskjuta avtalsenliga lönehöjningar, dra tillbaka generalstrejkvarningen 1978 o.s.v. Olavi Hänninen (SKP), som efterträdde Arvo Hautala som SAK:s andre ordförande har gång på gång varit med att skriva på avtal, som han efteråt kallade för ”skitpapper”. Men i namn av ”arbetarrörelsens samarbete” och ”stimuleringspolitiken” har han ställt sig bakom dessa lösningar – och därmed räddat ”den goda samarbetsandan” i SAK-styrelsen.

Har denna politik lett till att kommunistiska fackföreningsaktivister, eller ens deras ledare, har fått ökat inflytande inom organisationen? Snarare tvärtom, ty i takt med att partiets oppositionsprofil suddats ut i medlemmarnas ögon och dess politik allt mer identifierats med SDP:s, har även dess aktiva stöd hos medlemmarna krympt. Trenden i många förbundsval på sistone indikerar detta. Om SKP någon gång i framtiden under medlemmarnas tryck blir tvunget att skifta till ”hårdare linje” i fackföreningsrörelsen, kommer det vara lättare för SDP att igen bryta samarbetet och köra SKP:arna ut i kylan.

Har de gamla skoningslösa juntakrigen om positioner inom SAK och dess medlemsförbund under Oivios tid ersatts med demokratiskt samarbete i de ledande organen och respekt för medlemmarnas rätt att själva välja sina ledare? Svaret är helt enkelt att båda partierna är fortfarande beredda på att med alla medel försvara sina byråkratiska positioner inom organisationerna. Juntapolitikens tid är inte död och begravnen. Ett par exempel kan belysa detta.

Hösten 1975 hade man val i SAK:s största förbund – metallarbetarförbundet. Metall är traditionellt ett ”jämviktsförbund”, där socialdemokraterna har haft mycket knapp majoritet. Förbundets avtalspolitik och ledningens egenmäktiga förfarande hade radikaliserat många medlemmar och före valen började det – första gången sen länge – se ut att SKP skulle kunna vinna valen. En sådan utgång skulle dock hota hela SDP:s hegemoni inom SAK. Den social-

¹⁹ Kalevi Sorsa blev SDP:s ledare på sjuttio-talet och var flerfaldig statsminister i olika regeringar. Hans folkfrontregering 1977 fick sitt smeknamn från att den skulle på alla sätt ”stimulera näringslivet” (men inte så mycket arbetare).

demokratiska ledningen inom förbundet startade en ursinnigt antikommunistisk valkampanj, där man varken sparade ord eller pengar. Mitt under den hätska valkampanjen åkte SDP:s ekonomichef fast i tullen i Arlanda med stor resväska som var fullproppad med pengar till SDP-gruppens valkampanj i metallförbundet. Dessa ”internationella solidaritetspengarnas” ursprungliga källa visade sig vara ett nummerkonto i Zürich, som på goda grunder misstänktes ha samband med CIA:s internationella stödfond. Trots denna klumpiga klavertramp hade de miljoner som SDP spenderade till metalls valkamp önskad effekt. Socialdemokraterna fick en knapp majoritet och ”kommunistfaran” hade avvärjts än en gång.

SKP har för sin del inte varit rädd att använda de metoder som situationen krävt när det varit fråga om att hålla ställningarna i ”sina” förbund. I Livsmedelsarbetarnas förbundsval 1977 var den kommunistiska majoriteten allvarligt hotad. I själva verket fick socialdemokraterna en liten majoritet av rösterna. SKP kontrollerade dock förbundsledningen, som såg till att tillräckligt många valsedlar blev ogiltigförklarade för att hindra maktskiftet. Förbundsledningen satte kvar med ”rätt sammansättning” trots livliga protester.

I allmänhet kan man konstatera att i maktkampen respekterade varken SDP eller SKP den fackliga demokratin. Ingenting hade förändrats i grunden sen ”juntaåren”. SDP:s målsättning var fortfarande en fullständig hegemoni i SAK och alla dess medlemsförbund, men så länge som SKP – motvilligt eller ej – anpassade sig till majoritetens linje och tappade stöd på sina håll, kunde socialdemokraterna ta det lugnt och nöja sig med små steg mot sina mål. Juntapolitik och gammaldags antikommunism plockas fram bara i krissituationer. SKP för sin del har ”realistiskt” förstått, att villkoret för dess ”medinflytande” inom SAK är att det inte försöker rubba SDP:s majoritetsställning och accepterat detta. Samtidigt har SKP:arna i ”sina” förbund fanatiskt försvarat sitt revir, vid behov med gamla och nya smutsiga tricks. Och deras ”yrkesskicklighet” i det avseendet kan ingen ifrågasätta.

Men som sagt kan inte frågan om facklig demokrati reduceras till ”broderligt samarbete” mellan ledande fackliga byråkrater från de två största arbetarpartierna. Det handlar mycket mer om medlemmarnas makt över sin egen organisation. I *den* frågan har Oivios SAK fortsatt i samma riktning som Hämäläinens SAK.

I fråga om formuleringen av de viktigaste besluten – som agerandet i avtalsrörelserna, fastställandet av kraven eller ställningstagandena om politiska händelser – har man under de senaste åren allt mer konsekvent monopoliserat dem i händerna på SAK:s smala toppledning. Organisationens avtalskrav klubbas i regel genom – utan någon föregående medlemsdiskussion – i den lilla förhandlingsdelegationens möten och medlemmarna informeras så sent som möjligt. Detta gör det förstås svårt att mobilisera medlemmarna ”på golvet” till stöd för kraven. Vanligtvis ställer man också kraven på så låg nivå att de inte skiljer särskilt mycket från arbetsgivarnas bud. I många medlemmars ögon är det inte värt att strejka för en så liten skillnad. I en sådan förhandlingssituation ligger det nära till hands att föreslå att båda parter kommer halvvägs mot varandra så att ”alla blir nöjda med resultatet” – d.v.s. alla utom medlemmarna. Efter det att avtalet skrivits på, är det viktigt för ledningen, att ingen ”lägger sig i” det som är påskrivet centralt. Därför har SAK de senaste åren haft konsekvent avvisande hållning till medlemsomröstningar – inte bara beslutande utan även konsultativa. Man har också avsevärt begränsat förbundens rätt att säga upp avtalen. Visst har det på sistone ordnats medlemsomröstningar i flera förbund, men till exempel metalls och transportarbetarnas ledningar har gång på gång ignorerat att klar majoritet av deras medlemmar har röstat nej till sina avtal. I både ”socialdemokratiska” och ”kommunistiska” förbund har man på sistone skärpt disciplinära straffpåföljder för de som kränkt ”spelreglerna”.

SAK som samhällets stöttepelare

SAK:s nuvarande ledarvalde och brist på verklig facklig demokrati beror inte på några inbitna gamla juntamäns illvilja och maktgalenskap. Framför allt handlar det om två skilda parallella utvecklingstrender. För det första är det byråkratiska skiktet inom organisationen – som består av medlemmarna i styrelsen och andra ledande organ och de permanenta funktionärerna – nu mera än någonsin förr medvetet om sina särintressen och arbetar systematiskt för dem i stället för medlemmarnas klassintressen. Och de gör det nu för första gången som relativt enad grupp (tack vare SKP). Samtidigt har detta byråkratiska skikt allt snabbare integrerats i statens olika institutioner och börjat i ökande grad identifiera sig med den borgerliga statens ideologi: ”samhällsintresset”. Denna utveckling har nu uppnått mycket högre nivå jämfört med 60-talet. Med andra ord trampar SAK:s ledning inte på all facklig demokrati för att den har anti-demokratiska idéer i huvudet, utan därför att dess roll och politik står i så djup motsättning mot medlemmarnas intressen att den ”inte har råd med demokratin”. För att bättre förstå detta kan det vara nyttigt att litet mer konkret titta på utvecklingen av SAK:s ”samhällsroll” under de senaste åren och den politik som den konkret följt i sin nya roll.

Niilo Hämäläinens sista tjänst för Finlands ”samhällsfred” blev att driva genom det s.k. Lindblom-avtalet våren 1974. Detta två-åriga ”helhetsavtal” gav så magert utfall för SAK:s medlemmar, att man i avtalet fick inkludera rätten till revisionsförhandlingar om löner efter halva avtalsperioden, våren 1975. Under det första avtalsåret var inflationen så hög, att revisionsförhandlingarna aktualiserades. De strandades dock på grund arbetsgivarnas omedgörlighet. Då dök inkomstpolicens trollkarl Keijo Linamaa upp och lade fram ett ”medlingsbud”. SAK:s ”demokratiska” och ”påstridiga” ordförande Oivio godkände blyxtsnabbt ”medlingsbudet” bakom ryggen på styrelsens kommunistiska medlemmar, som han fortfarande inte tillräckligt litade på. Medlemmarnas furiösa protester hjälpte ingenting.

När Oivio under sitt första ordförandeår på detta sätt hade visat var skåpet skulle stå, fortsatte han i samma stil även under de följande åren och drev genom det ena magra ”helhetsavtalet” efter det andra, medan SKP:arnas motstånd snabbt minskade, för att slutligen upphöra helt. Avtalen 1976, 1977 och 1979 – speciellt de två sist nämnda – betydde för SAK:s medlemmar 2-3%:s reallöneminskning per år. Samtidigt har SAK:s ledning relativt framgångsrikt arbetat för att täppa till arbetarnas sista kryphål att försvara sina reallöner – den lokala löneglidningen. SAK-ledningens ”respekt för påskrivna avtal” har dock inte varit speciellt stor när det har varit fråga om att ge bort förmåner som ingått i avtalen. Speciellt efter våren 1977, då Kalevi Sorsas s.k. ”stimuleringsregering” tillträdde, har SAK gång på gång skänkt bort de avtalsenliga kompensationspengarna för inflationen och skjutit upp de lovade lönehöjningarna. Våren 1978 beslutade SAK-styrelsen – mycket motvilligt – att varsla om två dagars generalstrejk mot åtstramningen. Men sen ilade styrelsen att godkänna det första bästa ”medlingsbudet”, som gav medlemmarna absolut ingenting utöver det som avtalet redan garanterade.

Men har SAK:s totala kapitulationspolitik verkligen inneburit att man medvetet sålt arbetarklassens intressen till den finska kapitalismens behov? Eller har den politiken varit ”objektivt nödvändig” på grund av den extremt dåliga situationen? Många fackliga ledare har på sistone försvarat sin politik med följande argument: Den djupa depressionen och massarbetslösheten har skapat så oförmånliga styrkeförhållanden, att arbetarna inte kunde ha vunnit någonting mer genom kamp. Först måste man stöda ”stimuleringspolitiken” för att skapa en bättre situation.

Att detta argument är fullständigt värdelöst, bevisas redan av det, att under de senaste fem åren har SAK aldrig ens försökt att använda sin massiva styrka till kamp för att vända utvecklingen. Den har gång på gång retirerat inför varje provokation utan några försök att

testa sin förmåga till försvar av medlemmarnas intressen genom masskamp. Ändå har SAK under 70-talet växt till den överlägset största och starkaste massorganisation i det finska samhället. Vid behov skulle den kunna lamslå hela produktions- och samhällsapparaten mycket lättare och fullständigare än under generalstrejken 1956.

Massarbetslösheten har på inget sätt brutit ned arbetarklassens kampmoral, vilket bevisas av väldigt många lokala proteststrejker och förbundsstrejker under de senaste åren. I själva verket bevisar erfarenheterna i många andra länder, att Finlands 200 000 arbetslösa skulle kunna bli en mycket kraftig styrka om SAK hade visat något minsta intresse för att organisera och mobilisera dem. Under de senaste åren har man visserligen sett många omfattande förbundsstrejker, men centralorganisationen SAK har knappast spelat någon roll i dem. I bästa fall har den varit passiv observatör som inte ens försökt mobilisera till solidaritetsaktioner och i värsta fall har den haft en roll som kommit snubblande nära strejkbryteri. Livsmedelsarbetarstrejken och hamnarbetarstrejken 1976 fick inget stöd av SAK och samma sak hände 1977 under restaurangarbetarnas och transportarbetarnas strejker. Strejker som organiserades av grupper som tillhörde ”konkurrerande” centralorganisationer – t.ex. kraftverksteknikernas strejk 1977 – baktalades och motarbetades av SAK, ibland i form av strejkbryteri. I alla fall bevisade storstriderna 1976-77 och den stormiga entusiasmen på arbetsplatserna efter generalstrejkvarningen 1978 att klassens stridsvilja var intakt trots massarbetslösheten. Många förbund lyckades också genom sin kamp bryta sig genom ”helhetsavtalets” smala löneramar, även om de fick kämpa ensamma och utan stödaktioner mot arbetsgivarnas, statens och strejkbrytarnas gemensamma front. Att få av strejkerna 1976-77 fick genom alla sina krav var i inget fall resultat av kollaps av strejkfronten, utan snarare av strejklejdningens ovilja att leda sina medlemmar till fullständig seger.

Men med vilken slags ideologi motiverar SAK-ledningen sin politik (som symboliseras av utsträckt hand till arbetsgivarna och staten och av knuten näve mot medlemmarna)? I själva verket är denna ideologi bara det gamla socialdemokratiska klassamarbetstänkandet, utvecklad till sin logiska slutpunkt. 50-talets Antikainens och 60-talets Rantanens kunde fortfarande kombinera det reformistiska klassamarbetstänkandet med ibland ganska kraftfulla ekonomiska strejker. Men på 70-talet har socialdemokratin i praktiken blivit den finska kapitalismens politiska chefsingenjör och en bärande pelare för ”samhällsmakten”. Samtidigt har detta samhälle hamnat i djup kris som inte erbjuder någon reformistisk väg ut. Krisen kan lösas bara av arbetarklassen på sina egna villkor inom ramen av helt nytt samhälle, eller av kapitalisterna på *sina* villkor (och på arbetarnas bekostnad) inom ramen av det gamla samhället. På grund av detta har det reformistiska tänkandet genomgått vissa förändringar och tvingats till att dra nya slutsatser inom ramen av sina ”grundläggande värderingar”.

Enligt den traditionella socialdemokratiska ideologin råder det inom arbetarrörelsen en ”naturlig arbetsdelning” mellan ”rörelsens två grenar”. ”Den politiska arbetarrörelsen” tar hand om den politiska verksamheten – d.v.s. valarbetet samt ”påverkandet” inom statens och kommunernas valda samlingar och ”andra samhällsinstitutioner”. Fackföreningsrörelsens uppgift är att organisera ”den ekonomiska kampen” för medlemmarnas intressen – i extrema fall genom strejker och andra stridsåtgärder. Enligt denna arbetsdelning har ingen av ”grenarna” rätt att klampa in i den andras revir. Den politiska arbetarrörelsen förändrar gradvist samhället genom att erövra allt större ”brohuvuden” i representativa samlingar och andra statliga/kommunala institutioner. Utifrån dessa ”brohuvuden” kan de genomföra allt större reformer, som sakta men säkert förändrar samhället och ”socialiserar” den utan några kriser och sammanbrott (i bästa fall även utan massrörelser). Fackföreningsrörelsen kan inte ha någon egen självständig roll i ”den politiska kampen”, utan den kan på sin höjd bli viktig hjälpredda i mobilisering till valurnorna, men får annars koncentrera sig bara till ”den ekonomiska kampen”.

Detta är förstas den renodlade ”ursocialdemokratiska” ideologin, som under de gångna 80 åren gradvist anpassats till det samhället man i grunden skulle förändra, samtidigt som slutmålet har blivit allt mer svävande. Men man kan ha ”ursocialdemokratin” som utgångspunkt i granskningen av, hur och varför ideologin och politiken har anpassats under årtiondenas gång – specifikt just i finska SDP:s ideologi samt politiska och fackliga praxis.

Det tidiga SDP försökte under sina första årtionden troget tillämpa denna ”urteori”, men kom inte innan i slutet av 30-talet någonstans i närheten av ”maktens boningar” som man strävade efter att erövra. (De enda undantagen var en kort vistelse i koalitionsregeringen 1917 och en egen minoritetsregering 1926-27.) Men från och med 1937 blev SDP fullt accepterat regeringsparti för en lång period och redan 1930 hade det ”erövat” den fackliga rörelsen genom att grunda SAK på ruinerna av krossad SAJ. Vägen till viktiga positioner inom statsapparaten var också öppen. Men när man hade lyckats ”erövra” nyckelposter i regeringar och statens institutioner och placera ”röda samhällsförändrare” på dessa stolar, fick man upptäcka att de började i snabb takt identifiera sig med de traditionella värderingarna och målsättningarna inom statsadministrationen och regeringspolitiken. SDP accepterade redan tidigt idén, att när man blev delaktig i utövandet av politisk makt, skulle man också ”ta ansvar” för samhällets och ekonomins ”stabilitet” och ”sundhet” som grundförutsättning för reformer. (Under åren 1939-44 tog SDP också stort ansvar för kriget mot Sovjetunionen.) Men man fick upptäcka, att under alla krisperioder betydde detta ”ansvar” att alla massrörelser skulle bromsas eller hindras och ”stabiliteten” krävde nedfrysning av reformarbetet och lönehöjningarna. I partiets fackliga arbete accepterade man också teorin om ”lönekakan”, d.v.s. tanken att under ekonomiska krisperioder blev arbetarnas bit av ”kakan” mindre.

Efter mitten av 50-talet tog SDP:s extrema höger makten i partiet och lyckades med sin kamikazepolitik sabotera partiets hegemoniambitioner för tio år. (Partiets öppna allians med den finska högern ledde till splittring av fackföreningsrörelsen och utrikespolitiskt ställde dess finska variant av kallkrigspolitik partiet utanför regeringsbildningarna till 1966.) Men under 70-talet har SDP utvecklats till den finska kapitalismens ledande administratör – i en situation där denna kapitalism är i sin djupaste kris sedan andra världskriget. Detta har hänt samtidigt som den ”ursocialdemokratiska” separeringen av den fackliga från den politiska har blivit allt mer inaktuell och den kapitalistiska staten har ett brinnande behov att strikt reglera ekonomin och lönebildningen. Under dessa förhållanden har socialdemokratins toppskikt – som allt mer växt ihop med diverse statliga institutioner, speciellt det nya inkomstpolitiska nätverket – inte längre kunnat bevara sin gamla reformideologi. Det har börjat allt medvetnare använda dessa institutioner till att stöda den finska kapitalismen på dess egna villkor. Nödvändigheten att praktisera strikt inkomstpolitik av stabiliseringsskäl har också gjort inaktuell SDP:s gamla teori om att fackföreningsrörelsen måste separeras från det politiska och koncentrera sig på sin ekonomiska kamp. Man har blivit tvungen att dra fackföreningsbyråkratin aktivt med i ”samhällspolitik” – till exempel till olika inkomstpolitiska planerings- och förhandlingsorgan, statliga kommittéer och beredningsorgan samt t.o.m. till statliga bolagsstyrelser.

Med andra ord har den fackliga byråkratin – vars makt och privilegier förr grundade sig bara på funktionärlöner och arvoden och lugn arbetsmiljö bakom skrivbordet och förhandlingsbordet, långt borta från jäktigt och skitigt produktionsarbete – nu fått passera utanför sin gamla revirgräns och smaka på den ”statliga makten”. Och det som ofta händer när man ”erövrar nya områden”, har också hänt med den fackliga byråkratin. SAK:s ”samhällsansvar” har ökat mycket snabbare än dess verkliga makt i samhället. Centralorganisationen har inte bara kraftigt skärpt stadgarnas disciplinära paragrafer och mobiliserat hela sin propagandaapparat till att lära de ”trångsynta” medlemmarna ”nationalekonomiskt tänkande”. Den har också satsat sin styrka och auktoritet till att tvinga ”konkurrerande” centralorganisationer på tjänstemannasidan (TVK, STTK) att ansluta sig till ”den måttliga inkomstpolitiken”.

(Medlemmarna i dessa organisationer har de senaste åren radikaliserats och börjat strejka allt oftare.) SAK:s ekonomer har skrivit hundratals spaltmeter för att bevisa att ”för stora lönehöjningar ökar inflationen och minskar därför reallönerna”. Och organisationens jurister har pratat sig hessa om, hur ”oansvariga vilda strejker urholkar hela grunden för förhandlings-systemet”. Nu, i slutet av 70-talet känner SAK:s ledare – på goda grunder – större samhörighet med sina ”motparter” vid förhandlingsbordet om inkomstpolicen än med de ”ansvarslösa” aktivisterna ute i arbetsplatserna och i lokalavdelningarna.

Detta försök att förklara den fackliga byråkratins nuvarande väsen med hjälp av analys av socialdemokratins ideologiska och politiska utveckling lämnar öppen frågan om SKP:s – eller egentligen SKP-majoritetens – utveckling och roll. Det finns dock få unika drag i den utvecklingen, ty även om den har skett i något annorlunda former och några årtionden senare, har SKP:s majoritet i stora drag genomgått samma process som, inom citattecken, kan kallas för ”socialdemokratisering”. Ändå skulle det vara förenkling att kalla SDP och SKP(majoritet) för identiska tvillingar. SKP:s arbetsplatskadrer är i genomsnitt klart radikalare och partiet har fortfarande annorlunda förhållande till SUKP jämfört med SDP. SKP-majoritetens integrering i statsapparaten har inte heller hunnit lika långt. Men i alla fall kan man konstatera att SKP(majoritetens) ”socialdemokratiseringsprocess” har i slutet av 70-talet kommit så långt, att den finska fackföreningsbyråkratin nu första gången i sin historia uppträder som en relativt enad kraft och fungerar utifrån gemensamma principer i sina förhållanden till såväl staten och arbetsgivarna som medlemmarna ”på golvet”. Efter denna korta analys av byråkratins nuvarande fysionomi kan man börja fundera hur dagens revolutionärer borde förhålla sig till SAK.

Vad bör göras?

I den revolutionära arbetarrörelsens historia har det förekommit många olika teorier om fackföreningsrörelsens karaktär och många olika åsikter om, hur revolutionärerna borde agera gentemot reformistiska fackföreningar.

För det första kan man nämna olika anarkistiska strömningar som har sett fackliga organisationer – och stora arbetarpartier – som rent negativa faktorer, hinder som bakbinder arbetarklassens spontana revolutionära energi, och som måste röjas ur vägen för att befria denna energi. Som logiska slutsatser från sina teorier har dessa grupper ofta propagerat för att krossa fackföreningar, uppmanat alla medlemmar att lämna dessa organisationer och agiterat för att bilda arbetarråd i alla konflikt- och krissituationer. Dessa strömningar har dock aldrig uppnått något nämnvärt massinflytande eller ens presterat seriösa analyser om fackföreningsrörelsen. Som politiska alternativ är de relativt ointressanta.

Olika anarkosyndikalistiska strömningar har gjort annorlunda analyser. Enligt gamla syndikalistiska grundsatser är det just fackföreningarnas (och inte partiernas) uppgift att genomföra revolutionen och organisera det nya samhället. Syndikalisterna avskyr all ”politisk kamp” och deras ideal är skapa ”one big union” – en stor revolutionär fackförening. Dess uppgift blir att genomföra revolutionen med hjälp av generalstrejk. Därefter lämnas administrationen i händerna på de fackliga organisationerna inom varje industribransch. Syndikalisterna har överallt intagit en fientlig attityd gentemot reformistiska fackföreningar och isolerat sig själva från dem. Men på det sättet har de också isolerat sig från arbetarna inom dessa organisationer. De har nästan ingenstans utvecklats till seriösa alternativ för reformistiska organisationer, utan blivit små ”renläriga” sekter. Det enda viktiga undantaget har varit de spanska anarkosyndikalisterna. Där hade deras organisation CNT PÅ 30-talet stort massinflytande inom arbetarklassen. I denna historiska situation kunde CNT:s ledning dock inte tillämpa sin revolutionära dogm, utan drevs till slut till reformisternas, stalinisternas

och andra folkfrontpartiernas gemensamma antirevolutionära front som stödde regeringen. Bara en liten minoritet av CNT förblev sin revolutionära lära trogen.

Strikt, kemiskt ren självisolering från reformistiska massorganisationer har dock inte varit bara anarkosyndikalisternas ”arvsynd”. Även den stalinistiska rörelsen har vissa tider praktiserat sådan självisoleringspolitik och försökt bygga små, revolutionära fackföreningar för sina medlemmar och anhängare som alternativ till de officiella fackföreningarna. Detta var de kommunistiska partiernas politik från slutet av 20-talet till mitten av 30-talet. Detta ledde överallt till en katastrofal minskning av kommunisternas inflytande och hjälpte till att göra de flesta partimedlemmarna arbetslösa.

Oftast har de stalinistiska kommunistpartierna, liksom maoistiska, centristiska eller vänster-socialistiska partier, försökt bygga oppositionsströmningar inom reformistiska fackföreningar. De har, mycket riktigt, konstaterat att de reformistiska organisationerna inte kan ”trollas bort” med proklamationer och att de organiserar miljoner arbetare, som måste vinnas över genom seriöst och uthålligt oppositionsarbete. Inga av dessa rörelser har någonsin förstått eller analyserat den fackliga rörelsens dubbelnatur, dess inbyggda begränsningar eller behovet att kombinera det fackliga oppositionsarbetet med ett antikapitalistiskt kampprogram och politiskt perspektiv.

En del av dessa grupper har till slut frustrerats av oppositionella aktivismens klena resultat och lagt ner allt arbete. De flesta andra har gradvist kapitulerat inför den fackliga byråkratins orubblighet och till slut sammansmält sig med byråkratin och blivit en del av den – som t.ex. SKP-majoriteten i 70-talets Finland. Deras ursprungliga analys har oftast varit, att fackföreningsrörelsen i sin barndom var arbetarklassens revolutionära klasskampsorganisation, som några reformistiska förrädare har ”tagit över” och förvandlat till sitt eget verktyg.

Oppositionens uppgift i sådana fackföreningar har varit att återerövra organisationerna från förrädarna genom att kräva demokrati och ett ”återvändande till klasskampspolitik”.

Strategins grundläggande tanke har varit att genom att bygga opposition kring sådana krav kan man gradvis vinna förtroende från arbetskamraterna som ”bästa fackliga aktivister”. På den vägen kan man så småningom erövra lokalorganisationerna, förbunden och slutligen centralorganisationen tillbaka från reformisterna och åter förvandla dem till ”verktyg för den revolutionära klasskampen”. Ett sådant perspektiv har dock ingenstans lett till att ”fackföreningsrörelsen har getts tillbaka till medlemmarna” och ”återupprättats som verktyg för revolutionär klasskamp”. Detta är ingen tillfällighet, utan beror på analysens grundfel.

Men vad är fackföreningsrörelsen i dag och vad kan åstadkommas inom den? Man kan börja söka svaret genom att titta närmare på rörelsens historiska ursprung och dess utveckling före vår tid.

Fackföreningarna har aldrig (åtminstone efter att ha fått masskaraktär) varit ”arbetarklassens revolutionära massorganisationer”. De skapades mot slutet av 1800-talet, under kapitalismens tillväxtperiod, som organisationer vars uppgift var att försvara arbetarklassens ekonomiska intressen *inom ramen för det kapitalistiska systemet*. Med andra ord var de organisationer vars uppgift var att påverka inkomstdelningen (och arbetsvillkoren) mellan kapitalisterna och arbetarna, och ingalunda att avskaffa det kapitalistiska lönesystemet. I denna uppgift kunde de ibland bli tvungna att använda ytterst hårda kampmetoder som kunde klassas som ”revolutionära”, men deras perspektiv sträckte sig inte utanför systemets ramar. Och när de så småningom hamnade i regelrätt förhandlingskontakt med arbetsgivarna, fick de redan tidigt ny roll som någon slags ”förmedlare” mellan kapital och arbete. (I Finland och många andra länder var fackföreningsrörelsens grundare mestadels socialister som pratade om ”kommande socialistiska samhället”, men de började aldrig på allvar fundera på, vilken roll fackföre-

ningarna skulle få i genomförandet av socialismen, utan lämnade den uppgiften åt ”den politiska arbetarrörelsen”.

I de flesta länderna började uppbyggandet av fackliga massorganisationer redan tidigt skapa viss social differentiering och byråkratisering inom organisationerna och gav grogrund för en spirande reformistisk och ”samhällsbevarande” ideologi. I takt med att organisationernas uppgifter och medlemstal växte, ökade också funktionärerna i antal. De blev så småningom ett särskilt skikt, vars löner och levnadsförhållanden skilde sig stort från produktionsarbetarnas villkor. Enligt Marx var det ”tillvaron i samhället” som skapade medvetenheten och inte tvärtom. Tillvaron som dominerades av möten, förhandlingar och pappersarbete skilde sig stort från arbetartillvaron i fabriker och andra arbetsplatser. Organisationernas permanenta funktionärer började allt mer identifiera sig med apparaterna och se dem som ”sina”. Dessa organisationsapparater hade byggts upp med mycket arbete och besvär och garanterat funktionärerna ett relativt privilegierat liv (jämfört med arbetarna) och de fick inte riskeras genom ”äventyrligheter”, lika litet som man fick slösa bort organisationernas medel till dyra och farliga strejker. På denna sociala grundval växte det redan före första världskriget i de flesta europeiska ländernas fackföreningsrörelser fram djupt konservativa byråkratier, som hatade alla radikala massrörelser och erbjöd kraftigt stöd för reformistiskt tänkande inom arbetarpartier.

Inom den finska fackföreningsrörelsen var inte utvecklingen lika snabb och okomplicerad. Huvudsakligen förblev den ända till 30-talet i sin ”första utvecklingsfas” – som stridsvillig ekonomisk klassorganisation, som hade varken möjlighet eller vilja till verkligt klassarbete, men inte heller något revolutionärt perspektiv, trots att SAJ på 20-talet leddes av medlemmar i SKP. När SAJ i början av 30-talet krossades och ersattes med SAK, fick anhängare av reformistiskt klassarbetsideologi makten i organisationen. Men inte heller de fick möjlighet att i praktiken tillämpa sin politik och ”ta ansvar” innan andra världskriget började och Finland drogs med i det. Därefter växte det snabbt fram en mäktig fackföreningsbyråkrati, som fick sina första ”brohuvud” i statsapparaten, skapade ett stabilt samarbetsförhållande med arbetsgivarna, började agera som vakthund för kollektivavtalen och krossade med ytterst odemokratiska metoder all opposition i sina led.

Efter kriget började dock byråkratins välbefästa maktposition vackla allt mer när tiotusentals nya radikaliserade medlemmar strömmade in. I många avseenden tappade den centrala byråkratin helt greppet på lokalavdelningar och även flera förbund. Det tog många år att återstabilisera situationen och man fick kasta ut flera förbund (och även krossa ett stort förbund) innan ”freden” kunde återvända till SAK. Men 50-talet medförde en ny kris och djup splittring inom byråkratin. Denna utveckling började 1956 när SAK:s ledning fick konstatera att deras klassarbetspartner, arbetsgivarförbundet var helt ovilligt att spela med i detta samarbete och att enda sättet att rädda ansiktet var att utlysa generalstrejk i hela landet. Efter strejken bröt det ut fullt inbördeskrig inom byråkratin och SAK splittrades i två konkurrerande centralorganisationer. Under den följande oroliga perioden ökade strejkerna stort, men i de flesta fallen var dessa strejker bara vapen i det inombyråkratiska kriget. Fackföreningsrörelsen återförenades så småningom, men först 70-talet ledde till en situation där fackföreningsbyråkratin har gjorts delaktigt i ”samhällsansvaret” och dragits aktivt med i administrationen av den finska kapitalismen. Detta har lett till att den gamla tesen om fackföreningsrörelsens roll att bara syssla med sin ”ekonomiska kamp” har förkastats som inaktuell. SAK har blivit i högsta grad en ”politisk maktfaktor”. Denna nya roll som den finska kapitalismens ”stimulerare” har lett till att organisationen nu fördömer alla ekonomiska strejker, eftersom de ”riskerar hela stabiliteten”. Och byråkratin för nu denna ”kamp” för första gången som relativt enad grupp.

Om man bedömer hela denna utveckling från början av seklet fram till 70-talet, kan det ge anledning till stor pessimism, och i många avseenden är den berättigad. Byråkratins status och makt har förstärkts enormt, samtidigt som den har lyckats att integrera sin största interna störningsfaktor. SAK:s ledning har i dag ett helt batteri av disciplinära sanktioner och straffåtgärder i stadgarna. Samtidigt har den integrerats allt närmare i statsapparaten och har detta som extra ryggsöd. Därför måste det sägas klart: SAK:s byråkrati kan *inte* reformeras och *inte* demokratiseras. SAK som centralorganisation kan *inte* "återerövrats" av medlemmarna eller förvandlas till "revolutionärt verktyg" (vilket den aldrig har varit). Den kan *inte* heller omformas till "arbetarnas ekonomiska kamporganisation", ty själva den kapitalistiska utvecklingen har oåterkalleligt lett till den politiska arenan.

Dessa observationer leder dock inte till en slutsats, att det inte finns några möjligheter att agera inom SAK eller att kampen inom fackföreningsrörelsen inte kan leda till några framgångar. SAK:s (och andra länders) fackliga historia visar att det finns *två* betydande maktfaktorer inom den fackliga rörelsen: byråkratin *och* medlemsmassorna. Erfarenheterna har visat gång på gång, att oavsett hur starkt byråkratin befäster sin egen makt, skapar djupa systemkriser alltid även interna kriser inom fackföreningsbyråkratin, radikaliserar medlemsmassor och för strömmar av nya medlemmar i rörelsen. Fackföreningsrörelsen i Finland och andra liknande länder är den enda massorganisationen som redan under "normala" perioder omfattar majoriteten av arbetarna. Därför skulle det vara politisk senilitet att vägra arbeta där

Om utgångspunkten är att försöka mobilisera medlemsmassorna till kamp mot byråkratin, måste man först göra en realistisk bedömning av styrkeförhållandena och bestämma målsättningarna därefter. Det är inte realistiskt att tro, att en revolutionär eller klasskampsinriktad opposition någonsin kan "erövra" centralorganisationens ledning, ty långt innan detta skulle kunna ske, skulle byråkratin använda sina "disciplinära vapen" till att kasta ut upproriska individer, lokalavdelningar eller förbund. Däremot är t.ex. erövring av lokala avdelningar eller t.o.m. förbund från byråkraterna under sociala och ekonomiska krisperioder ett helt möjligt perspektiv. Ju längre ned i organisationspyramiden man kommer, desto svagare är toppbyråkratins grepp på medlemmarna. Revolutionärer som redan under normala tider bedriver systematiskt oppositionsarbete på lokal nivå, kan i krissituationer komma i ledning av flera lokalavdelningar och använda dem som exempel på, hur man kan skapa kamporganisationer där medlemmarna har full demokratisk kontroll. Ett sådant exempel kunde mycket väl visa vägen för arbetarna till uppbyggnad av nya demokratiska kamporganisationer som arbetarråd, ty sådana rådsorgan dyker inte upp ur tomma luften. Man kan alltså på goda grunder säga att dagens finska revolutionärer har all anledning att arbeta inom fackliga massorganisationer. Denna slutsats leder omedelbart till nästa fråga: Med vilket program?

Kampen om fackföreningarna

Inom den finska fackföreningsrörelsen finns i dag bara en någorlunda betydande oppositionsgrupp: SKP-minoriteten ("taistoiterna"). Denna grupp är dock i alla avseenden ett skolexempel på, hur man inte bör bygga kommunistisk opposition i fackföreningarna. "Taistoismen" har redan grundligt analyserats i många andra artiklar. Därför tar jag upp den bara mycket kort i detta sammanhang. De viktigaste faktorerna som gör "taistoismen" helt steril som facklig oppositionsbyggare är dess smala ekonomism bakom "klasskampspolitikens" fasad, "antimonopolistiskt folkfronttänkande" som magert surrogat för antikapitalistiskt program, stalinismens inneboende byråkratiska tänkande även i oppositionstillvaro och total brist av analys av fackföreningsbyråkratin eller den finska kapitalismen. "Taistoismen" uppnådde vissa framgångar i början av 70-talet med sin enkelspåriga "löneauktionstaktik" (man erbjöd alltid reflektionsmässigt en mark högre lönehöjningar än SAK – och ingenting annat – i sin fackliga agitation). Under de senare åren har SAK:s stridbaraste medlemsgrupper

genomskådat tomheten i dess fackliga politik och den har utvecklats till en allt mer isolerad sekt, som fortsätter att mekaniskt upprepa sina kampparoller i allt större ensamhet.

På vilken grundval bör revolutionära marxister försöka bygga opposition inom den fackliga rörelsen? Framför allt bör detta rotera kring två huvudaxlar. Som en central kampparoll måste man lyfta upp frågan om fullständig facklig demokrati i rörelsen. Samtidigt måste man arbeta för att implantera idén om nödvändigheten av antikapitalistiskt program och revolutionärt politiskt helhetsperspektiv i medlemmarnas medvetenhet.

Kamp för fullständig facklig demokrati måste vara en hörnsten i varje framgångsrik oppositionsarbete inom SAK. Medvetenheten om att hela nuvarande fackföreningsrörelsen inte kan ”fullständigt demokratiseras” (för att byråkratins grepp är för stark och integreringen i statliga institutioner för djup) gör inte demokratikampen på något sätt ”inaktuellt”. Dess syfte är nämligen att resa största möjliga antal medlemmar i konkret kamp mot den härskande byråkratin. I den kampen kan medlemmarna få livsviktiga erfarenheter om byråkratins natur och om uppbygge av verkligt demokratiska grundorganisationer där medlemmarna har full kontroll. Dessa erfarenheter kan behövas för framtiden, när man kommer att kollidera med den fackliga demokratins gränser inom SAK och blir tvungen att skapa alternativa organisationsformer.

Speciellt viktiga krav i kampen inom dagens SAK är medlemmarnas ovillkorliga rätt att delta i alla viktiga beslut och avskaffande av alla byråkratiska privilegier. Lika viktigt är det att kräva att SAK och förbunden lämnar de statliga institutioner och organ (t.ex. arbetsdomstolen, inkomspolitiska kommittéerna och grupperna) som bara binder dem till klassarbetet. Den strategiska målsättningen måste vara fackföreningsrörelsens fullständiga klassjälvständighet gentemot den borgerliga staten.

Man måste konsekvent kräva att alla fackliga funktionärer väljs, och vid behov kan avsättas av medlemmarna samt att deras livstidstjänster ersätts med visstidsanställningar och största möjliga cirkulation av posterna. Funktionärernas löner måste begränsas till genomsnittliga arbetarlöners nivå. Lika centralt är det att kräva att avtalskraven inför varje avtalsrörelse förbereds och bestäms i breda medlemsdiskussioner, att medlemmarna kontinuerligt informeras om förhandlingarnas gång och att avtalsförslagen underkastas till beslutande medlemsomröstningar.

En facklig opposition som kräver systematisk arbetardemokrati måste självklart ”leva som man lär”. I praktiken betyder detta, att man inte kan följa ”taistointernas” exempel: bekämpa byråkratin med byråkratiska medel, svara på ”organisationsteknik” med effektivare ”organisationsteknik” eller manipulativt skapa tillfälliga ”majoriteter” för att till varje pris driva genom sina kandidater eller resolutioner. Oppositionen måste förvisso försöka samla stöd för sin politik, men detta måste ske genom breda demokratiska diskussioner och genom att övertyga medlemmarna genom sina argument – i stället för att bara ”prata omkull” dem. Om medlemmarna väljer till förtroendeuppdrag kandidater från revolutionär facklig opposition på grundval av brett personligt och politiskt förtroende, är det självklart att ta emot uppdragen (och sköta dem exemplariskt). Men det får aldrig bli ett självändamål att samla maximalt antal fackliga poster. Som förtroendevalda måste revolutionärer alltid agera demokratiskt och försöka på olika sätt stimulera medlemmarnas egen aktivitet – i stället för att bara uppmana dem att ”lita på sin nya bättre ledning”.

Revolutionära fackföreningsaktivister måste också undvika all sekterism och vara alltid beredda att samarbeta med anhängare av andra politiska strömningar och partilösa fackföreningsaktivister för konkreta gemensamma krav. Överallt där det finns förutsättningar och tillräcklig gemensam grund, måste de vara beredda att delta i gemensamma valkampanjer eller valallianser med andra oppositionella grupper, men samtidigt behålla friheten att sprida

sin egen propaganda eller vid behov kritisera sina samarbetspartners. Möjligheterna till sådana samarbetsformer är dock i dag ganska liten, med tanke på hur den finska vänstern inom fackföreningsrörelsen ser ut. Det är också viktigt att undvika snäv partiegoism och tala emot den gamla (o)vanan att dela de fackliga posterna efter partitillhörighet – och inte på grund av medlemmarnas förtroende – men samtidigt måste man ta avstånd från den borgerliga demagogin ”att jaga ut partierna från fackföreningsrörelsen”.

Den andra huvudaxeln i revolutionärt fackligt oppositionsarbete i dag måste vara att försöka inplantera i medlemmarnas medvetenhet behovet av antikapitalistiskt kampprogram och politiskt helhetsperspektiv. Man måste speciellt betona, att ingen allmän propaganda för att ”vrída SAK tillbaka till klasskampens väg” eller att ”krossa inkomstpolitiken med stora lönehöjningar” räcker i dag – lika litet som koncentrerat i ”rent fackliga kampfrågor”. Detta beror i första hand på, att den nuvarande krisen har på så många sätt ändrat den fackliga kampens villkor, att rörelsen inte längre kan begränsa sin verksamhet till ”rent fackliga frågor”. Den måste antingen – även på den politiska arenan – stöda den ”egna” kapitalismen (vilket SAK-ledningen har gjort). Eller måste den söka antikapitalistiska lösningar på arbetarklassens alla brinnande aktuella problem och formulera dem till konkreta krav som tillsammans bildar ett kampprogram. Ett sådant kampprogram kan bygga en bro mellan de dagsaktuella kraven och visionen om morgondagens socialistiska samhälle genom att kanalisera arbetarklassens kamp till övergångskrav som dagens krisdrabbade kapitalism inte kan integrera eller genomföra, men som höjer arbetarnas medvetenhet och kamp till högre nivå.

Revolutionär kamp inom fackföreningsrörelsen kan förstås inte reduceras till agitation för övergångskrav. Den omfattar också kampen – tillsammans med arbetskamraterna – för alla dagsaktuella minimikrav som man i demokratisk ordning beslutat att slåss för. Och varje revolutionär facklig aktivist är självklart skyldig att solidariskt delta i de aktiviteter som följer av gemensamma beslut.

Kommunistiska fackföreningsoppositionella bör dock inte i första hand profilera sig bara som ”duktiga aktivister”. Framför allt måste de sträva efter att ”politisera” (men inte partipolitisera) den fackliga kampen genom att lyfta fram även sådana frågor som inte brukar ingå i organisationens vanliga verksamhetsrutiner och medlemmarnas medvetenhet. De måste ta upp internationella solidaritetsfrågor gentemot arbetare i andra länder och minoriteter i det egna landet samt kvinnokampen mot diskriminering – oavsett hur stora gamla fördomar det finns bland medlemmarna. Även propaganda mot miljöförstöring, bostadselände och slösaktig inriktning i energi- och produktionspolitik berör frågor som i högsta grad påverkar medlemmarnas livsvillkor och kan väcka stort intresse i diskussioner.

Den viktigaste uppgiften för dagens revolutionärer inom facket är dock att införa ett helhetsperspektiv i den fackliga kampen i form av ett sammanvävt system av övergångskrav. Detta betyder inte att de måste försöka ”tvångsmata” arbetskamraterna med ett färdigtuggat program och i alla sammanhang ta upp hela övergångsprogrammet. I stället bör de försöka stimulera breda demokratiska diskussioner om behovet av ett arbetarrörelsens krisprogram och om hur ett sådant skulle se ut. I sådana diskussioner kan man ta upp enstaka övergångskrav som möjliga lösningar till dagens problem – och i bästa fall få en del arbetskamrater att börja tänka och agera på samma banor.

Med tanke på de nya och brännande problem som den finska kapitalismens nuvarande kris har skapat kan t.ex. följande krav bli särskilt aktuella i den fackliga kampen för arbetarmassorna som söker *sin* väg ut ur krisen:

- I kampen för att försvara arbetarnas levnadsstandard mot inflationens tryck är det högst aktuellt att kräva fullt inflationsskydd för lönerna genom automatiska lönehöj-

ningar i takt med inflationen. Fackföreningsrörelsen måste få kontrollmakten över levnadskostnadsindexen och upprätta arbetarnas priskontrollkommittéer.

- I kampen mot den växande arbetslösheten måste man kräva nationalisering av krisbranscherna under arbetarkontroll och omorganisering av deras produktion till samhällsnyttig riktning. Banker och andra kreditinstitutioner bör nationaliseras under personalens kontroll för att kunna garantera krediter för all samhällsnyttig produktion.
- I kampen mot arbetslösheten är också arbetstiden ett viktigt vapen. Arbetsdagen bör kortas till sex timmar utan lönesänkning för att skapa nya arbetstillfällen, för att förbättra arbetarnas möjlighet att delta i samhällslivet och för att kraftigt minska deltidsarbetet som upprätthåller diskriminering av kvinnorna.
- Minskningen av arbetslösheten kräver också att staten organiserar stora allmännyttiga arbeten med normala avtalslöner
- För att hindra hemliga kapitalrörelser, skattefusk och manipulering med bokföringen måste man avskaffa storföretagens "affärshemligheter" och öppna bokföringen till arbetarnas kontroll.
- För att avskaffa bostadsbristen måste all tomtmark nationaliseras, omedelbar hyresstopp införas och en omfattande program att bygga nya hyreshus startas.
- För att avskaffa de stora löneskillnaderna måste man införa 3000 marks minimilön och avskaffa skatten för löner under 5000 mark. Progressiviteten av skatterna måste skärpas kraftigt för de högsta lönerna och för kapitalinkomsterna.

Kamp för sådana krav skulle förutsätta en helt annan vilja att använda alla nödvändiga kampmetoder än ens de mest "militanta" fackföreningsbyråkraterna i dag har. Det skulle kräva systematisk inriktning till massaktioner, som strejker, massdemonstrationer, fabriks-ockupationer och "aktiva strejker" där arbetarna sätter i gång nedläggningshotade företag under sin egen kontroll. Sådana aktioner skulle givetvis få inget stöd från SAK eller dess förbundsledningar och det skulle kräva hög medvetenhet och självständighet att använda lokala avdelningar i sådana strider utan "grönt ljus" uppifrån. För att garantera maximal medlemsförankring av kampen skulle det vara nödvändigt att organisera den så demokratiskt som möjligt, genom stormöten och demokratiskt valda strejkkommittéer, som kunde – beroende på situationen – fungera inom lokalavdelningar eller som helt självständiga organ.

Varje seriös storstrid under dagens förhållanden måste också organisera skydd för de strejkande mot strejkbrytarnas och "ordningsmaktens" angrepp och på dagordningen ställa frågan om arbetarnas självförsvarsorganisationer. Användning av arbetsdomstolen som vapen för att bryta strejkerna kräver organisering av bred solidaritetsrörelse, öppet trots mot denna klassdomstol och krav på att fackföreningsrörelsen bör lämna den.

Hur realistisk är detta slags kampprogram och vilka är möjligheterna att få stöd för det i fackföreningsrörelsen och i hela arbetarrörelsen? Om programmets "realism" kan man kort konstatera att den inte alls är realistisk inom ramarna för ett kapitalistiskt samhälle, ty dess fulla genomförande förutsätter en socialistisk revolution. Men dess uttryckliga syfte är just att mobilisera största möjliga arbetarmassor till antikapitalistisk kamp utifrån deras mest brännande problem och att få dem att under denna kamp se en socialistisk revolution som enda möjliga alternativ för lösningen av dessa problem.

Det är givetvis inte särskilt realistiskt att tro att Pekka Oivio, Olavi Hänninen och hela SAK-byråkratin skulle välkomna ett antikapitalistiskt kampprogram. Men om det överhuvudtaget är "realistiskt" att tro att den finska arbetarklassens majoritet kan vinnas till kamp för socialistisk revolution i framtiden, är det lika realistiskt att i dag agitera för ett antikapitalistiskt kampprogram inom en massorganisation där stor majoritet av denna klass i dag är organiserad.

Att vinna arbetarklassen för sådant program går förstås inte i en handvändning. Den kräver stora förändringar i dess medvetenhet och leder oundvikligen till splittringar och omgrupperingar i såväl den fackliga som den politiska arbetarrörelsen. SDP:s, SKP:s och SAK:s byråkratier är oåterkalleligt bundna till den finska kapitalismen och dess stat. Men varje revolutionärs uppgift är just att skilja arbetarklassens djupa led och från de parasitiska byråkratierna som förlamar dessa organisationer. Speciellt viktig roll i detta arbete spelar tålmodigt och konsekvent oppositionsarbete inom fackföreningsrörelsen.

Kampen om fackföreningarna är framför allt en kamp om "själarna" mera än en kamp om organisationerna, som inte kan vara ett självändamål. Den är huvudsakligen en politisk kamp för ett socialistiskt program på facklig arena – kamp för att mobilisera hela klassen: män och kvinnor, gamla och unga, arbetande och arbetslösa till masstrider mot det härskande systemet. I denna kamp kommer arbetarmassorna säkert att förr eller senare kollidera med de trånga väggarna av sina organisationer och bryta sig genom dem. De kommer att se behovet att skapa ett revolutionärt parti för att centralisera och leda kampen. Och framför allt kommer de att se behovet att bygga sina egna direkta maktorgan som arbetarråd som hönstenar i det kommande socialistiska samhället, ty arbetarklassens befrielse kan bara vara dess eget verk. Kommunisternas uppgift är dock inte bara att förutspå framtiden, utan att förbereda den i nutiden. I detta perspektiv har fackligt oppositionsarbete i dag lika stor betydelse som bygget av arbetarråd i morgon eller övermorgon.²⁰

Lästips

Pekka Haapakoski om Finland

[Finska klasskriget 1918](#)

[Om Finland \(1970-86\)](#)

[Kejsarens nya kläder](#) (om vänsterströmningar i socialdemokratien på 1970-talet)

[Arbetarrörelsen i Finland](#) (1965-2012)

Andra författare

A R Torni. [Finlands två ansikten](#) (förf. medlem i finska KP, behandlar tiden fram till 1944)

Juhani Paasivirta: [Arbetarrörelsen i Finland](#) (behandlar tiden fram till 1949)

[Finska vinterkriget 1939-40](#) (artikelsamling)

Sigurd Klockare: [Från generalstrejk till folkfront. Söndring och samling i Kekkonens tid](#) (1955-70)

Pertti Hynynen: [Arbetarrörelsen i Finland 1965-71](#) (artikelsamling, bl a om folkfronten)

---

²⁰ En summarisk genomgång av fackföreningsrörelsens och den fackliga kampens utveckling fram till 2012 i Finland finns i min efterskrift till artikeln "Brezjnevismen i Finland" som ingår i [Arbetarrörelsen i Finland](#) (på Marxistiskt arkiv).